

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Ґжицького
Відділ заочного навчання Центру перепідготовки та підвищення кваліфікації

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Ступінь вищої освіти Бакалавр

на тему:

**«ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО
ТУРИЗМУ В ЗАХІДНОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ»**

Виконала: здобувачка вищої освіти

4 курсу, групи Тур-42зсп

спеціальності 242 Туризм

(шифр і назва спеціальності)

освітньо-професійної програми Туризм

Мельник Марія Миколаївна

(прізвище, ім'я, по батькові)

Керівник _____

(наук. ступінь, вчене звання, ім'я та прізвище)

Рецензент: _____

(ім'я та прізвище)

ДУБЛЯНИ 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
Навчально-науковий інститут заочної та післядипломної освіти

Ступінь вищої освіти Бакалавр
Галузь знань 24 Сфера обслуговування
(шифр і назва)
Спеціальність 242 Туризм
(шифр і назва)
Освітньо-професійна програма «Туризм»
(назва ОП)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри туризму
(назва кафедри)

(підпис)

(ім'я, та прізвище)

“ ”

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу здобувачі вищої освіти

Мельник Марії Миколаївні
(Прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи «ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В ЗАХІДНОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ»

Керівник роботи _____
(ім'я та прізвище, науковий ступінь, вчене звання)

Затверджена наказом ЛНУП від «08» березня 2024 р. №172/к-с.

2. Строк подання здобувачем роботи 16 червня 2025 р.

3. Вихідні дані до роботи: Закони України та Постанови Кабінету Міністрів України, дані Державної служби статистики України, наукові праці вітчизняних та зарубіжних науковців, Інтернет ресурси та інші інформаційні дані

4. Зміст кваліфікаційної роботи (перелік питань, які потрібно розробити)

Розділ 1. Теоретико-методичні аспекти розвитку та основні поняття екологічного туризму

1.1. Сутність, значення, основні поняття та принципи діяльності екологічного туризму

1.2. Особливості організації екологічного туризму, його основні чинники та значення в економіці регіону

1.3. Методичні аспекти розвитку екологічного туризму

Розділ 2. Оцінка та аналіз ресурсного потенціалу, основних тенденцій розвитку екологічного туризму в Західному регіоні України

2.1. Загальна оцінка та характеристика ресурсного потенціалу для розвитку екологічного туризму

2.2. Аналіз основних тенденцій розвитку та видів екологічного туризму в Західному регіоні України

2.3. Стан охорони навколишнього середовища

Розділ 3. Інноваційні напрями діяльності, проблеми та перспективи розвитку екологічного туризму

3.1. Інноваційні напрями розвитку та цифровізація в екологічному туризмі

3.2. Сучасні проблеми сьогодення та перспективи розвитку екологічного туризму

Розділ 4. Охорона праці

4.1. Аналіз стану охорони праці і заходи покращення виробничої санітарії і гігієни праці в екологічному туризмі

4.2. Пожежна безпека

4.3. Інструкція з охорони праці та пожежної безпеки

5. Перелік графічного матеріалу: рисунки, таблиці, схеми

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Ім'я, прізвище та посада консультанта	Підпис, дата		Відмітка про виконання
		завдання видав	завдання прийняв	
Стан охорони навколишнього середовища				
Охорона праці				

7. Дата видачі завдання «11» березня 2024 р.
КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Відмітка про виконання
1.	Отримання завдання для написання кваліфікаційної роботи	11.03.2024	
2.	Розробка плану кваліфікаційної роботи, ознайомлення з літературними джерелами за темою, збір практичних матеріалів	до 20.05.2024	
3.	Написання вступу і I розділу	до 31.07.2024	
4.	Написання II розділу	до 29.09.2024	
5.	Написання III розділу	до 30.11.2024	
6.	Написання IV розділу і висновків	до 27.02.2025	
7.	Оформлення кваліфікаційної роботи і подання науковому керівнику для написання відгуку	до 25.04.2025	
8.	Перевірка тексту кваліфікаційної роботи на унікальність. Скерування на зовнішню рецензію	до 10.06.2025	
9.	Представлення кваліфікаційної роботи на кафедру	до 16.06.2025	
10.	Захист кваліфікаційної роботи перед Екзаменаційною комісією	20.06.2025	

Здобувачка вищої освіти _____
(підпис)

Марія МЕЛЬНИК
(ім'я та прізвище)

Керівник кваліфікаційної роботи _____
(підпис)

(ім'я та прізвище)

УДК 338.48:502/504(477.8)

Кваліфікаційна робота: 81 сторінка текстової частини, 4 рисунки, 8 таблиць, 43 літературні джерела.

Мельник М. М. «Проблеми та перспективи розвитку екологічного туризму в Західному регіоні України». Кваліфікаційна робота за спеціальністю 242 Туризм. Львів: ЛНУВМБ ім. С.З. Гжицького, 2025. 81 с. На правах рукопису

У кваліфікаційній роботі на тему: «Проблеми та перспективи розвитку екологічного туризму в Західному регіоні України» розглянуто теоретико-методичні основи розвитку екологічного туризму, охарактеризовано його сутність, ключові поняття, принципи та економічне значення в контексті сталого регіонального розвитку. Особлива увага приділена оцінці ресурсного потенціалу Західного регіону України, включаючи природно-заповідний фонд, біорізноманіття та ландшафтне різноманіття як основу для формування туристичних продуктів екологічного спрямування. Проаналізовано сучасні тенденції та напрями розвитку екотуризму, зокрема роль національних парків, біосферних резерватів і локальних ініціатив. Окремий розділ присвячено питанням охорони довкілля, цифровізації туристичної діяльності, інноваційним практикам екоменеджменту, а також виявленню ключових проблем і перспектив розвитку екотуризму в умовах трансформації туристичної галузі. Запропоновано шляхи удосконалення управління екотуризмом із врахуванням екологічної безпеки, локального партнерства та інтеграції природоохоронних підходів.

АНОТАЦІЯ

У кваліфікаційній роботі здійснено дослідження теоретичних і методичних основ розвитку екологічного туризму як пріоритетного напрямку сталого природокористування. У першому розділі розкрито сутність екотуризму, проаналізовано його базові поняття, принципи функціонування та соціо-економічне значення. Обґрунтовано методичні підходи до планування, моніторингу та оцінювання ефективності екологічного туризму.

У другому розділі представлено оцінку ресурсного потенціалу Західного регіону України як базису для формування конкурентоспроможного екотуристичного продукту. Охарактеризовано природно-заповідний фонд, ландшафтне різноманіття та культурно-історичну спадщину. Оцінено ступінь інтеграції природоохоронної політики в туристичну сферу регіону.

Третій розділ присвячено дослідженню інноваційних векторів розвитку екологічного туризму, зокрема цифровізації екотуристичних сервісів, впровадженню геоінформаційних технологій, smart-рішень для моніторингу рекреаційного навантаження, екопросвітницьких платформ. Виокремлено актуальні проблеми розвитку екотуризму та сформульовано стратегічні перспективи розвитку екотуризму в Західному регіоні.

Ключові слова: екологічний туризм, сталий розвиток, природно-рекреаційний потенціал, інновації, Західна Україна, цифровізація туризму.

ANNOTATION

The qualification work presents a comprehensive study of the theoretical and methodological foundations of ecotourism development as a priority direction of sustainable nature management. The first chapter reveals the essence of ecotourism, analyzes its fundamental concepts, operational principles, and socio-economic significance, and highlights the key organizational frameworks of the sector. Methodological approaches to planning, monitoring, and evaluating the effectiveness of ecotourism are substantiated. The second chapter assesses the resource potential of the Western region of Ukraine as a foundation for the formation of a competitive ecotourism product. The natural reserve network, landscape diversity, and cultural-historical heritage are characterized. The degree of integration of environmental protection policies into the region's tourism sector is evaluated. The third chapter focuses on the exploration of innovative development vectors for ecotourism, including the digitalization of ecotourism services, the implementation of geoinformation technologies, smart solutions for monitoring recreational load, and environmental education platforms. Current challenges in ecotourism development are identified, and strategic prospects for its advancement in the Western region of Ukraine are outlined.

Keywords: ecotourism, sustainable development, natural and recreational potential, innovation, Western Ukraine, tourism digitalization.

ЗМІСТ

Вступ	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТА ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ	
1.1. Сутність, значення, основні поняття та принципи діяльності екологічного туризму.....	8
1.2. Особливості організації екологічного туризму, його основні чинники та значення в економіці регіону	13
1.3. Методичні аспекти розвитку екологічного туризму	19
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ТА АНАЛІЗ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ, ОСНОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В ЗАХІДНОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ	
2.1. Загальна оцінка та характеристика ресурсного потенціалу для розвитку екологічного туризму	25
2.2. Аналіз основних тенденцій розвитку та видів екологічного туризму в Західному регіоні України	31
2.3. Стан охорони навколишнього середовища	39
РОЗДІЛ 3. ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ	
3.1. Інноваційні напрями розвитку та цифровізація в екологічному туризмі.....	43
3.2. Сучасні проблеми сьогодення та перспективи розвитку екологічного туризму	51
РОЗДІЛ 4. ОХОРОНА ПРАЦІ	
4.1. Аналіз стану охорони праці і заходи покращення виробничої санітарії і гігієни праці в екологічному туризмі.....	59
4.2. Пожежна безпека.....	65
4.3. Інструкція з охорони праці та пожежної безпеки.....	68
Висновки	74
Список використаних джерел.....	76

ВСТУП

Актуальність дослідження. Екологічний туризм — це форма туризму, орієнтована на пізнання природного середовища, збереження біорізноманіття та мінімізацію негативного впливу на довкілля. Він поєднує активний відпочинок із просвітницькою діяльністю та підтримкою місцевих громад. Метою екотуризму є не лише задоволення туристичних потреб, а й сприяння сталому розвитку територій, захисту природних ресурсів і формуванню екологічної свідомості населення. Цей вид туризму передбачає відповідальне поводження з природою, використання екологічно безпечних видів транспорту, проживання у «зелених» готелях або екооселях, а також участь у волонтерських ініціативах з охорони довкілля.

Актуальність теми «Проблеми та перспективи розвитку екологічного туризму в Західному регіоні України» зумовлена зростаючою потребою суспільства у відпочинку, що поєднує оздоровлення з дбайливим ставленням до довкілля. Західна Україна вирізняється надзвичайно багатим природно-ресурсним потенціалом, різноманітним ландшафтом, унікальною флорою й фауною, численними об'єктами природно-заповідного фонду, що створює сприятливі передумови для розвитку екологічного туризму. Водночас регіон стикається з рядом проблем: недостатній рівень туристичної інфраструктури, слабка інтеграція екотуризму в регіональну політику, обмежене фінансування та недостатня популяризація екологічних маршрутів. У контексті глобальних викликів сталого розвитку, необхідності збереження біорізноманіття та зростаючого попиту на безпечні й змістовні форми відпочинку, дослідження проблем і перспектив екологічного туризму набуває особливого значення як для науки, так і для практики регіонального розвитку.

Перспективи розвитку екологічного туризму є надзвичайно широкими в умовах зростання глобальної уваги до екологічних проблем і потреби у сталому використанні природних ресурсів. Екотуризм має потенціал стати важливим чинником соціально-економічного підйому регіонів із високим природно-рекреаційним потенціалом, зокрема в Західному регіоні України, де зосереджено значну кількість національних парків, заповідників і унікальних ландшафтів. Попит на екологічно безпечні, пізнавальні та оздоровчі форми відпочинку зростає як серед українських, так і іноземних туристів. Завдяки розвитку екотуризму з'являються можливості для підтримки місцевих громад, створення нових робочих місць, збереження культурної спадщини та підвищення рівня екологічної свідомості населення. Перспективним є впровадження цифрових технологій для популяризації маршрутів, розвитку екоосель, підвищення сервісу та забезпечення доступності

туристичних локацій. Крім того, розвиток партнерств, створення екотуристичних кластерів і активна державна підтримка можуть суттєво посилити конкурентоспроможність екотуризму як одного з ключових напрямів стійкого розвитку територій.

Об’єкт дослідження – екологічний туризм як форма сталого природокористування та складова туристичної галузі в Західному регіоні України.

Предмет дослідження – сучасний стан, проблеми функціонування та перспективи розвитку екологічного туризму в межах регіону, а також фактори, що впливають на його ефективність.

Мета дослідження – проаналізувати проблеми та визначити перспективні напрями розвитку екологічного туризму в Західному регіоні України з урахуванням природно-рекреаційного потенціалу, соціально-економічних умов та екологічної політики регіону.

Відповідно до мети були визначені наступні **завдання**:

- визначити сутність, значення, основні поняття та принципи діяльності екологічного туризму;
- описати особливості організації екологічного туризму, його основні чинники та значення в економіці регіону;
- описати методичні аспекти розвитку екологічного туризму;
- надати оцінку та охарактеризувати ресурсний потенціал для розвитку екологічного туризму;
- проаналізувати основні тенденції розвитку та види екологічного туризму в Західному регіоні України;
- навести приклади інноваційних напрямів розвитку та цифровізації в екологічному туризмі;
- визначити сучасні проблеми сьогодення та перспективи розвитку екологічного туризму.

Для розв’язання поставлених завдань нами були використані наступні **методи дослідження**: аналіз літературних джерел і нормативно-правових документів для теоретичного обґрунтування теми; статистичний метод для оцінки туристичної активності та економічних показників; SWOT-аналіз для визначення внутрішніх і зовнішніх чинників впливу; соціологічні методи для вивчення думки зацікавлених сторін; порівняльно-географічний метод для аналізу досвіду інших регіонів; а також метод експертних оцінок для прогнозування напрямів сталого розвитку екотуризму.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТА ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ

1.1. Сутність, значення, основні поняття та принципи діяльності екологічного туризму

Особливістю екологічного туризму є дотримання принципів мінімального впливу на довкілля, залучення місцевого населення до планування і реалізації туристичних продуктів, етичного ставлення до природи та інформування туристів про екологічну цінність відвідуваних територій. Екотуризм передбачає активну участь туриста у збереженні природи, що є його відмінною рисою.

Сутність екологічного туризму полягає у здійсненні подорожей до природних територій з метою пізнання навколишнього середовища, спостереження за флорою й фауною, а також у сприянні його збереженню. Це вид туризму, який поєднує рекреацію з екологічною свідомістю, мінімальним впливом на довкілля та підтримкою місцевих громад.

Також, сутність екологічного туризму була визначена Міжнародною організацією екотуризму (TIES), яка характеризує його як відповідальні подорожі до природних територій, що спрямовані на збереження довкілля та сприяння добробуту місцевих громад [17].

З метою кращого розуміння специфіки цього виду туризму, організацією TIES було сформульовано «десять заповідей екотуриста», які відображають основні принципи екологічно свідомої поведінки під час подорожей:

- усвідомлювати вразливість планети;
- не залишати після себе сміття, а з подорожей забирати лише фотографії та враження;
- знайомитися з місцевою культурою, етносом, географією, історією;
- виявляти повагу до місцевого населення;
- уникати придбання товарів, виготовлення яких шкодить довкіллю;

- переміщатися лише позначеними маршрутами;
- підтримувати ініціативи щодо охорони природи;
- використовувати екологічно безпечні методи у повсякденній діяльності під час подорожей;
- сприяти діяльності природоохоронних організацій;
- подорожувати з туроператорами, які дотримуються принципів екотуризму.

Принципи діяльності екологічного туризму передбачають відвідування добре збережених природних ландшафтів, раціональне використання ресурсів, дотримання жорстких норм поведінки, помірне антропогенне навантаження, екологічне виховання туристів та інтеграцію туризму в стратегії регіонального розвитку. Значну увагу приділено професійній підготовці персоналу, який працює у сфері екотуризму, а також плануванню та реалізації турів на основі екологічної експертизи та міждисциплінарного підходу.

Значення екологічного туризму проявляється в кількох напрямках:

- природоохоронному — формування екологічної культури, підвищення рівня усвідомлення проблем навколишнього середовища;
- соціально-економічному — створення робочих місць у віддалених регіонах, підтримка сталого розвитку місцевих громад;
- освітньому — екотуризм сприяє пізнанню природного різноманіття, традицій, культурної спадщини;
- альтернативному — це протипадає масовому туризму, що часто має негативні наслідки для екосистем [23, 3].

Основна мета екологічного туризму полягає у гармонізації взаємодії людини з природним та соціальним середовищем, формуванні екологічної культури, підвищенні рівня відповідального природокористування. Його розвиток є неоднорідним у різних країнах і характеризується різноманіттям форм, що свідчить про складність і динамічність цього явища. Екотуризм нерідко поширюється на ті

сфери туристичної діяльності, які раніше не мали екологічної орієнтованості, тому спроби надто вузько трактувати його поняття можуть обмежити потенціал цього напрямку. Його ефективна реалізація базується на існуванні природоохоронних територій, зокрема національних парків, що створює об'єктивні передумови для розвитку екотуризму в державах із багатим природним різноманіттям.

У всіх визначеннях екологічного туризму чітко окреслюється просторове середовище його реалізації — це, передусім, відносно недоторкані природні території. Екотуризм розглядається як природоорієнтований вид туристичної діяльності, головною метою якої є задоволення потреб людини в безпосередньому спілкуванні з природою та пізнанні її особливостей. При цьому він передбачає дотримання обов'язкових вимог щодо мінімізації впливу на довкілля. Його ключова функція полягає в сприянні охороні природи та попередженні негативних екологічних наслідків, що можуть виникати внаслідок туристичної активності. Саме тому екотуризм розглядається як одна з важливих форм сталого розвитку природно-рекреаційних територій, будучи складовою частиною концепції сталого туризму [37].

Характерною ознакою екотуризму є акцент на пізнанні природних систем, біорізноманіття, місцевої культури та традицій при збереженні екологічної рівноваги. Він спрямований на зниження негативного впливу на природне та соціокультурне середовище, водночас сприяє підвищенню екологічної свідомості як туристів, так і місцевого населення. складовою Важливою є активна участь місцевих громад у туристичному процесі, отримання ними економічних вигод та формування стимулів до збереження навколишнього середовища. Екотуризм виступає ефективним інструментом екологічної освіти та інформування, сприяє формуванню нової моделі стосунків між людиною й природою.

За загальноприйнятою версією, уперше термін «екотуризм» було використано у 1978 році дослідником Міллером як позначення однієї з форм туризму, що відповідає концепції сталого розвитку. Відтоді поняття екотуризму

набуло широкого розповсюдження, проте в науковій і практичній діяльності воно й досі трактується неоднозначно, що зумовило появу значної кількості визначень терміна ecotourism (або ecotour) у зарубіжній та вітчизняній літературі. Узагальнення ключових термінів дозволяє окреслити основні підходи до розуміння сутності поняття «екологічний туризм», як зазначено у таблиці 1.1.

Табл. 1.1. – Основні підходи до визначення поняття «екологічний туризм»

Автор	Зміст поняття
Бейдик О.О.	Екологічний туризм являє собою рекреаційну діяльність, засновану на принципах екологічної збалансованості, що передбачає мінімізацію антропогенного впливу на природне середовище. Його сутність полягає в досягненні гармонії між потребами людини у відпочинку, використанні рекреаційних ресурсів, функціонуванням відповідної інфраструктури та збереженням природних екосистем, що забезпечує екологічну стійкість територій і сприяє їх раціональному використанню.
Дмитрук О.Ю.	Екологічний туризм представляє собою активну форму рекреації, що поєднує відпочинок з екологічною свідомістю та відповідальним ставленням до навколишнього середовища. Він виступає інтегративним напрямом туристичної діяльності, в якому взаємодія між людиною та природою ґрунтується на принципах взаємної поваги, гармонії та вигоди. Такий тип туризму забезпечує комплексне збагачення особистості — фізичне, емоційне, пізнавальне та психологічне — через безпосереднє спілкування з природою, водночас зводячи до мінімуму негативний вплив на екосистеми. Крім того, екотуризм створює соціально-економічні передумови для залучення місцевих громад до охорони навколишнього середовища та збереження традиційних способів природокористування.
Ємельянов В.Л.	Екологічний туризм розглядається як форма прибуткової туристичної діяльності, орієнтованої на формування екологічного світогляду та підтримку принципів сталого розвитку у туристичних регіонах. Його реалізація сприяє збереженню природного середовища, а також культурної, історико-культурної та генетичної спадщини територій. Крім того, екотуризм відіграє важливу роль у підвищенні рівня культурної обізнаності та добробуту місцевого населення шляхом інвестування частини прибутку у соціально-екологічні проекти, що відповідають цим стратегічним цілям.
Кузик С.	Екологічний туризм, що здійснюється в умовах слабо трансформованих природних ландшафтів, передбачає організацію туристичних подорожей з урахуванням вимог екологічної безпеки та мінімального впливу на довкілля. Йдеться, насамперед, про відвідування територій, що мають особливу природоохоронну цінність — таких як національні та ландшафтні парки, де туристична діяльність здійснюється з дотриманням принципів збереження екосистем і біорізноманіття.
Козирев В.М.	Екотуризм являє собою різновид туристичної діяльності, спрямованої на підтримку та збереження природного середовища через екологічно

	відповідальні подорожі. Цей тип туризму охоплює широкий спектр форм, зокрема активні види відпочинку (такі як піший, велосипедний, водний, кінний туризм, збиральництво, рибальство та мисливство), а також спеціалізовані фауно- та флористичні маршрути — орнітологічні спостереження, фотополювання та інші тематичні поїздки. Крім того, важливе місце в структурі екотуризму займають культурологічні та етнографічні тури, що сприяють пізнанню локальних традицій, звичаїв і способів життя корінного населення.
Мальська М.П., Худо В.В.	Екологічно безпечні форми туризму характеризуються незначним або повністю відсутнім негативним впливом на природне середовище та спрямовані на збереження екологічної рівноваги між рекреаційною діяльністю, природними системами й господарським використанням територій. До таких видів належать пішохідні та велосипедні маршрути вздовж існуючих доріг, альпінізм, спостереження за дикою природою, водні подорожі на байдарках і каное, спортивна риболовля в морських акваторіях, лижні походи в гірських районах, а також інші активності, що поєднують рекреацію з дбайливим ставленням до довкілля.
О.Любіцева, К.Стащук	Екологічний туризм являє собою форму туристичної діяльності, що базується на раціональному та комплексному використанні природних і рекреаційних ресурсів, з акцентом на екологічну просвіту, виховання та пізнавальну рекреацію. Його метою є не лише забезпечення відпочинку в природному середовищі, але й формування екологічної свідомості та відповідального ставлення до довкілля.
М. Рутинський, Ю. Зінько	Пізнавально-рекреаційний туризм являє собою різновид туристичної діяльності, зосередженої на відвідуванні переважно природно незмінених або слабо трансформованих територій, із застосуванням різних форм активного відпочинку, що не завдають шкоди довкіллю. У межах цього напряму реалізуються такі види туризму, як активний екотуризм (зокрема піший), велосипедні, водні, кінні мандрівки, а також діяльність, пов'язана зі збиральництвом, рибальством, полюванням, спостереженням за флорою і фауною (орнітологічні тури, фототури, спеціалізовані тематичні поїздки), доповнені культурологічними та етнографічними подорожами, що сприяють поглибленому розумінню природної й культурної спадщини регіонів.

Джерело: сформовано автором на основі джерел [14, 31, 34]

Узагальнюючи наукові підходи до визначення сутності екологічного туризму, його слід розглядати як специфічну форму туристичної діяльності, що ґрунтується на свідомому, відповідальному відвідуванні природних, екологічно чистих територій з метою пізнання, естетичного сприйняття та збереження навколишнього середовища. Такий туризм акцентує увагу на необхідності гармонійної взаємодії між людиною та природою, сприяє охороні біорізноманіття, формує екологічну свідомість і підтримує сталий розвиток природних територій через екологічно обґрунтовану рекреаційну діяльність [19].

Екотуризм як форма сталого туризму вирізняється низкою характерних рис, які принципово відрізняють його від масового туризму.

➤ По-перше, екотуристичні подорожі, як правило, здійснюються невеликими організованими групами, що мінімізує антропогенне навантаження на природні території.

➤ По-друге, головною мотивацією учасників таких подорожей є прагнення до гармонійної взаємодії з природним середовищем, естетичного та морального збагачення, а також споглядання унікальних ландшафтів.

➤ Третьою важливою ознакою є підвищений рівень екологічної свідомості мандрівників і вони готові тимчасово відмовитися від звичних зручностей цивілізації заради збереження природного балансу екосистем.

Крім того, участь в екотурах часто передбачає наявність певного рівня екологічної та культурної обізнаності, включаючи знання про біорізноманіття, архітектурну спадщину та культурні особливості місцевих спільнот. Екотуризм формує глибоке відчуття гармонії з природним середовищем, сприяє усвідомленню цінності природної і культурної спадщини. У процесі подорожей туристи перебувають у тісному контакті з навколишнім середовищем, поглиблюють знання про життєдіяльність місцевого населення, його культурні традиції та духовний зв'язок із природою.

1.2. Особливості організації екологічного туризму, його основні чинники та значення в економіці регіону

Організація екологічного туризму є багатокomпонентним процесом, що передбачає ретельне врахування екологічних, соціальних та економічних чинників. Вона включає важливі етапи і дії, спрямовані на мінімізацію негативного впливу на довкілля та забезпечення сталого розвитку туристичної діяльності. До них можна віднести планування екотуристичних маршрутів, регулювання туристичних

потоків, просвітницьку діяльність та екологічну освіту, екологічно відповідну логістику та підтримку місцевих громад і культурну спадщину.

Початковою фазою організації є вибір природних територій, придатних для екотуризму, зокрема національних парків, заповідників, гірських регіонів, лісових масивів, водних об'єктів тощо. Важливо дотримуватись принципу гармонізації між привабливістю маршруту та необхідністю збереження природного середовища. Маршрути мають бути спроектовані таким чином, щоб знизити антропогенний тиск на екосистеми, зокрема через уникнення фрагментації ареалів дикої природи.

Для запобігання надмірному навантаженню на природні ресурси необхідно забезпечити рівномірний розподіл відвідувачів у просторі та часі. Доцільним є впровадження обмежень щодо кількості туристів, які можуть одночасно перебувати в екологічно вразливих зонах, створення лімітованих або ротаційних маршрутів, а також застосування систем попереднього бронювання для керування відвідуваністю.

Ефективна реалізація екотуризму передбачає інформування туристів про особливості місцевої флори, фауни, геологічної будови, культурного ландшафту та екологічну цінність об'єкта відвідування. Надзвичайно важливо донести правила екологічно відповідальної поведінки: дотримання принципів «не залишай сліду», правильне поводження з відходами, повага до природного середовища та недопущення втручання в локальні екосистеми [29].

Організатори екотурів повинні надавати перевагу використанню екологічно чистих засобів пересування, таких як електротранспорт, велосипеди або піші маршрути. Житло для туристів бажано розміщувати в екологічно безпечних умовах – зокрема в енергоефективних будівлях, еко-таборищах, глемпінгах або мобільних екологічних поселеннях, що відповідають стандартам сталого природокористування.

Екотуризм має також важливу соціально-економічну функцію, сприяючи залученню місцевого населення до туристичної діяльності. Це досягається через

підтримку локальних ініціатив, розвиток малого бізнесу (харчування, розміщення, ремесла), збереження і популяризацію культурних традицій, організацію фестивалів, майстер-класів, етнографічних виставок тощо.

Основною концепцією екотуризму є відповідальне ставлення до природного середовища та його раціональне використання в рекреаційних цілях з одночасним формуванням екологічної свідомості, вихованням любові до природи та утвердженням необхідності її охорони. Саме екологічна орієнтація є визначальною рисою, що відрізняє екотуризм від інших видів туристичної діяльності.

Екотури відіграють важливу роль у структурі сучасного туризму, оскільки виконують важливі функції, спрямовані на збереження природного середовища, підтримку принципів сталого розвитку та підвищення екологічної обізнаності населення. Така діяльність потребує ретельного планування, виваженого підходу до організації маршрутів та забезпечення відповідності кожного елементу подорожі екологічним стандартам. Зокрема, увага приділяється мінімізації впливу на екосистеми та локальні спільноти, що є невід'ємною складовою концепції сталого туризму [10].

Крім екологічної функції, екотури мають вагоме психоемоційне значення. Вони дають змогу тимчасово відірватися від урбанізованого середовища, зменшити рівень стресу, сприяють відновленню психічної рівноваги та підвищенню життєвого тону. Перебування на природі, споглядання ландшафтів і тиха взаємодія з навколишнім середовищем сприяють досягненню гармонії людини з природою, що є важливим елементом сучасної концепції психоекологічного благополуччя.

Екотуризм виконує комплексну роль у формуванні сталих практик туристичної діяльності. Він виступає потужним інструментом просвітницької роботи, формує відповідальну поведінку туристів, сприяє охороні довкілля, підтримці біорізноманіття, розвитку місцевих громад і пропаганді здорового способу життя. Екотуризм не лише розширює горизонти пізнання, але й робить

внесок у забезпечення екологічної безпеки та збереження природної спадщини для майбутніх поколінь.

Варто також зазначити, що на формування екотуризму впливають певні фактори, які ми бачимо у Табл.1.2.

Табл. 1.2. – Основні фактори, які впливають на розвиток екотуризму

№ п/п	Фактор	Характеристика
1.	Підвищення попиту до відпочинку в сільській місцевості є свідченням зміни туристичних уподобань у напрямі екологізації та автентичного дозвілля	Значна частина населення, зокрема жителі мегаполісів, виявляє зростаючу потребу у рекреаційній діяльності, пов'язаній з перебуванням у природному середовищі, що зумовлено прагненням до психоемоційного розвантаження, усамітнення та відновлення в умовах, віддалених від урбаністичного шуму й стресових чинників міського середовища.
2.	Унікальність історико-етнографічної спадщини українських сіл.	Регіон володіє значним культурним надбанням, що охоплює традиційні ремесла, народну музику, звичаї, обряди практику та інші форми нематеріальної культурної спадщини. Такий ресурс відкриває широкі можливості для культурно-пізнавального туризму, сприяючи ознайомленню туристів з автентичними проявами української культури та комунікації з місцевим населенням.
3.	Рекреаційні ресурси з високим рівнем туристичного потенціалу	Сільські території володіють високим рівнем рекреаційного потенціалу для організації різноманітних форм активного відпочинку, зокрема пішохідного туризму, веломаршрутів, риболовлі, водних видів рекреаційної діяльності тощо. Такий спектр можливостей є привабливим для осіб, орієнтованих на ведення активного способу життя та зацікавлених у гармонійному взаємодіянні з природним середовищем.
4.	Екологічно чистіше повітря на сільських територіях	Значна частина сільських територій Західного регіону України зберегла високий рівень природної автентичності, включаючи малозмінену лісову рослинність, чисті водні об'єкти — річки та озера. Такий екологічно сприятливий ландшафтний простір є особливо привабливим для рекреантів, які віддають перевагу відпочинку в умовах мінімального антропогенного навантаження та прагнуть до безпосереднього контакту з незайманою природою.
5.	Значна кількість вільного житлового фонду для прийому туристів	На багатьох сільських територіях наявний резерв житлової інфраструктури у вигляді приватних будиночків і фермерських садиб, що потенційно можуть бути адаптовані для потреб туристичного розміщення. Такий ресурс сприяє розвитку гостьового сектору екологічного туризму та створює умови для інтеграції туристів у процеси

		сільськогосподарської діяльності, що, у свою чергу, посилює соціально-економічний потенціал сільських громад.
6.	Наявність вільних трудових ресурсів для надання послуг у сфері туризму.	У сільській місцевості можуть бути місцеві мешканці, які зацікавлені у роботі в сфері туризму, рекреації та екологізації, а також обслуговування гостей. Це створює нові можливості працевлаштування для місцевих жителів та сприяє розвитку сільської місцевості, інфраструктури та економіки в цілому.
7.	Традиційна гостинність власників садиб та доступна вартість за відпочинок	Західний регіон вирізняється глибоко вкоріненими традиціями гостинності, що особливо яскраво проявляються в сільському середовищі. Місцеве населення демонструє високу відкритість до взаємодії з відвідувачами, сприяючи ознайомленню туристів із культурними надбаннями, звичаями та побутовими особливостями регіону. Водночас сільський туризм характеризується порівняно нижчим ціновим бар'єром у порівнянні з міськими туристичними напрямками, що підвищує його доступність для широких верств населення.
8.	Можливість надання додаткових послуг у сфері екологічного туризму	Екологічний туризм створює сприятливі умови для впровадження широкого спектра додаткових рекреаційних послуг, зокрема проведення екскурсій природоохоронного спрямування, організації аматорської риболовлі, збирання дикорослих ресурсів (ягід, грибів), кінних прогулянок та інших форм активного дозвілля. Така діяльність підвищує функціональну насиченість туристичного продукту й сприяє підвищенню конкурентоспроможності та привабливості сільського туризму.

Джерело: сформовано автором на основі джерел [2, 9, 14]

Сукупність вищезазначених чинників визначає становлення екологічного туризму як пріоритетного напрямку сталого туристичного розвитку, орієнтованого на збереження природного середовища, підтримку соціально-економічної стабільності місцевих громад та формування екологічної свідомості серед відвідувачів. Відтак, екотуризм постає як специфічна форма туристичної діяльності, що поєднує рекреаційні цілі з природоохоронною функцією, забезпечуючи туристам можливість не лише милуватися ландшафтним різноманіттям і вивчати природні екосистеми, а й здійснювати безпосередню культурну взаємодію з локальним населенням на засадах взаємоповаги та сталості.

Екотуризм відіграє важливу роль у соціально-економічному розвитку регіонів, виступаючи потенційним чинником економічної активізації територій.

Його реалізація сприяє формуванню доданої вартості в місцевій економіці, залученню інвестицій та створенню нових робочих місць, що особливо актуально для сільських і малонаселених громад [18].

Значення екологічного туризму в економіці регіону полягає в його здатності стимулювати сталий розвиток місцевих територій шляхом диверсифікації економічної діяльності, залучення інвестицій у природоохоронну та туристичну інфраструктуру, а також створення нових робочих місць у сферах обслуговування, транспорту, харчування, екскурсійної діяльності та ремесел (Табл. 1.3.). Екотуризм сприяє зростанню доходів місцевого населення, активізує малий і середній бізнес, забезпечує використання внутрішніх ресурсів регіону без їх виснаження та сприяє збереженню природного й культурного потенціалу територій. Завдяки орієнтації на локальні ресурси та участь громад, екологічний туризм є важливим інструментом соціально-економічного розвитку віддалених і екологічно цінних регіонів.

Табл. 1.3. – Значення екологічного туризму в економіці регіону

№ п/п	Значення	Характеристика
1.	Збільшення туристичного потоку	Екотуристи, як правило, орієнтуються на відвідування територій з високим ступенем природної збереженості та екологічної чистоти. Активізація екотуристичної діяльності сприяє підвищенню привабливості регіону для відвідувачів, що зумовлює зростання туристичного потоку. У свою чергу, це може мати вагомий економічний ефект, особливо в умовах малих чи середніх за масштабом територіальних одиниць, де туризм виступає важливим елементом місцевої економіки.
2.	Стимулювання малих підприємств та місцевих підприємців	Екотуризм виступає каталізатором розвитку малого бізнесу та локальних підприємницьких ініціатив. Завдяки зростаючому попиту на екологічно орієнтовані послуги, місцеве населення отримує можливість започаткувати власну справу у сферах розміщення (екоготелі, садиби), харчування, туристичного супроводу, торгівлі сувенірною продукцією та інших видах сервісу, що відповідають потребам екотуристів. Така активність сприяє формуванню нових економічних можливостей, стимулює зайнятість і сприяє соціально-економічному розвитку регіону.
3.	Збільшення обсягу інвестицій	Розвиток екологічного туризму виступає важливим чинником залучення інвестицій у регіональну економіку. Усвідомлюючи туристичну цінність природних ресурсів і перспективи зростаючого

		попиту на відпочинок у природному середовищі, інвестори вкладають кошти у створення та модернізацію туристичної інфраструктури: закладів розміщення, харчування, транспортного забезпечення, рекреаційних об'єктів тощо. Такі інвестиції не лише сприяють диверсифікації економіки, але й стимулюють локальний розвиток, підвищуючи конкурентоспроможність регіону.
4.	Збереження природних ресурсів та культурної спадщини	Екотуризм відіграє ключову роль у збереженні природно-ресурсного потенціалу та нематеріальної культурної спадщини регіону. Його діяльність спрямована на охорону унікальних природних комплексів — лісових масивів, водних об'єктів, гірських ландшафтів, біорізноманіття — шляхом раціонального використання та обмеження антропогенного навантаження. Одночасно екотуризм сприяє відродженню та підтримці традиційного укладу життя місцевих громад, сприяючи збереженню етнокультурної ідентичності, народних промислів, обрядів та звичаїв.
5.	Розподіл доходів	Екотуризм здатен забезпечити більш рівномірний розподіл економічних вигод у межах регіону за рахунок активного залучення місцевого населення до реалізації туристичних ініціатив. Участь жителів у ролі працівників, власників малих підприємств або постачальників послуг сприяє формуванню альтернативних джерел доходу, підвищенню рівня зайнятості та зміцненню соціально-економічного становища місцевих громад. Такий підхід сприяє не лише економічному розвитку, а й соціальній інтеграції та зменшенню нерівності в доступі до ресурсів.

Джерело: сформовано автором на основі джерел [13, 31, 34]

Екотуризм виступає важливим чинником соціально-економічного розвитку Західного регіону, забезпечуючи не лише стабільне джерело доходів, але й сприяючи диверсифікації місцевої економіки. Його розвиток стимулює активізацію малого і середнього підприємництва, приваблює внутрішні та зовнішні інвестиції, створює нові робочі місця, а також сприяє модернізації інфраструктури. Водночас екотуризм сприяє збереженню природних екосистем і нематеріальної культурної спадщини, активізує участь громад у прийнятті рішень, зміцнюючи соціальний капітал. У результаті підвищується якість життя місцевого населення, а регіон отримує імпульс до сталого розвитку, орієнтованого на довгострокову екологічну та економічну рівновагу.

1.3. Методичні аспекти розвитку екологічного туризму

Розвиток екологічного туризму значною мірою зумовлений наявністю туристично-рекреаційного потенціалу конкретної території або регіону. Сфера

туризму та рекреації потребує всебічного аналізу цього потенціалу, зокрема в частині оцінки можливостей і умов для його зростання як на регіональному, так і на загальнодержавному рівнях. Така оцінка слугує підґрунтям для подальшого аналізу ефективності функціонування туристично-рекреаційної сфери, охоплюючи як соціальний аспект, що сприяє покращенню добробуту населення, так і економічний, який проявляється у розвитку відповідних галузей.

Наразі відсутня уніфікована методологія комплексної оцінки туристично-рекреаційного потенціалу. Наявні дослідження, як правило, зосереджуються на окремих його складових – переважно природних або історико-культурних ресурсах, тоді як інфраструктурні компоненти, що є ключовими елементами туристичного потенціалу, залишаються недостатньо вивченими. Крім того, спостерігається обмежене застосування результатів таких оцінок для стратегічного планування розвитку туристично-рекреаційної сфери. Відсутність єдиного термінологічного апарату (зокрема щодо понять «туристично-рекреаційні ресурси» та «туристично-рекреаційний потенціал території») ускладнює систематизацію підходів до дослідження цієї проблематики [4, 9].

Для забезпечення ефективного управління розвитком екологічного туризму необхідно здійснювати комплексні аналітичні дослідження, що ґрунтуються на кількісній оцінці туристичного потенціалу регіону із застосуванням різноманітних методичних інструментів. Такий підхід дозволяє не лише оцінити поточний стан розвитку потенціалу, але й прогнозувати подальші потреби, що створює основу для збалансованого просторового розвитку регіонів і країни загалом.

Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу для розвитку екологічного туризму має важливе значення для широкого кола зацікавлених сторін. Для інвесторів – це можливість визначити перспективні умови для започаткування бізнесу у сфері рекреації, оцінити наявні механізми державної підтримки та потенційних партнерів. Для фондів і асоціацій – аналітична інформація слугує базою для ухвалення рішень щодо фінансування чи визначення регіональних

пріоритетів. Органам державної влади результати таких досліджень дозволяють формувати пріоритети розвитку та інвестування у інфраструктуру, що, в свою чергу, сприяє підвищенню якості життя населення та наповненню бюджетів різних рівнів. Для екотуристів – це індикатор можливостей розширення доступу до нових екологічних територій, рекреаційних послуг і продуктів [4].

Вдосконалення методичних підходів до оцінки екологічного туризму з урахуванням динаміки його змін дозволяє своєчасно реагувати на негативні тенденції та здійснювати стратегічне планування розвитку туристичної галузі. Для цього необхідне застосування як теоретичних, так і прикладних дослідницьких підходів, які включають використання достовірних індикаторів, об'єктивну інтерпретацію даних і ухвалення обґрунтованих управлінських рішень.

Цільовим орієнтиром таких досліджень є досягнення сталого розвитку сфери туристичних послуг через вивчення її ресурсного потенціалу. Ключовими аспектами є оцінка туристично-рекреаційних ресурсів як на національному, так і на регіональному рівнях, а також раціональне планування просторової організації туристичних комплексів. Недостатність достовірної інформації, низький рівень залучення інвесторів і відсутність екологічної свідомості серед населення значно ускладнюють реалізацію політики сталого розвитку у сфері екологічного туризму.

Наукові та прикладні дослідження, як міжнародні, так і вітчизняні, охоплюють широкий спектр питань щодо оцінки регіональних ресурсів і просторового планування. Водночас відсутність єдиного підходу до визначення самого поняття «екологічний туризм» призводить до абстрактності оцінок, зокрема щодо ресурсного потенціалу окремих регіонів України.

Останні роки позначені впровадженням новітніх методик оцінювання, які враховують різноманіття ландшафтів, естетичну привабливість території, щільність і доступність транспортної інфраструктури (зокрема автобусних маршрутів), наявність і значущість пам'яток історії, архітектури та археології. Серед інших критеріїв виокремлюють рівень розвитку спортивної інфраструктури, кількість та

тип санаторно-курортних закладів, культурних установ, готельної мережі й різноманітність туристичних маршрутів. Широкого застосування набувають геоінформаційні системи (ГІС), що не лише візуалізують результати оцінки, але й підвищують її ефективність завдяки автоматизації процесів.

Методи, що застосовуються для аналізу екологічного туризму, охоплюють як загальногеографічні, так і спеціалізовані галузеві підходи. Залежно від завдань дослідження використовуються різні інструменти, серед яких: літературний аналіз, описовий метод, анкетування, статистичний аналіз, спостереження, експедиційні дослідження, фотодокументація, картографічне моделювання та інші [16].

У сучасних туристично-рекреаційних дослідженнях застосовується низка методів, кожен з яких має власну методологічну специфіку та практичне значення для комплексного аналізу досліджуваних територій. Літературний метод ґрунтується на систематичному зборі, критичному аналізі та узагальненні інформації з літературних джерел, що мають відношення до об'єкта дослідження. До таких джерел належать архівні документи, наукові монографії, навчальні посібники, енциклопедії, довідкова література, періодичні видання та матеріали наукових конференцій [4].

Статистичний метод передбачає кількісний аналіз показників, що стосуються екологічних, природних, історико-культурних та соціально-економічних характеристик територій. Застосовуються різні статистичні прийоми, зокрема методи оцінювання, перевірки гіпотез, а також метод Монте-Карло, що дозволяє здійснювати моделювання складних процесів у екологічній та рекреаційній сфері.

Картографічний метод є одним із провідних інструментів просторового аналізу в географії туризму, рекреації та екологічних особливостей регіону. Карта виступає символічною моделлю простору, що відображає розташування, взаємозв'язки та структуру об'єктів і явищ у межах конкретної території. Метод дозволяє не лише фіксувати наявні знання про об'єкти, а й виступає засобом інтерпретації та прогнозування просторових процесів. Картографічний підхід

реалізується як через інтерпретацію готових карт, так і шляхом створення нових, спеціалізованих картографічних матеріалів.

Візуальний метод базується на безпосередньому спостереженні об'єктів туристичного, екологічного або рекреаційного призначення. Важливим елементом цього методу є збирання емпіричної інформації через спілкування з місцевими жителями, експертами та представниками місцевої влади. Фіксація візуального матеріалу — через фото- та відеозйомку — забезпечує документування ключових аспектів території та підвищує достовірність дослідження.

Метод анкетування дозволяє отримати інформацію від широких соціальних груп — мешканців регіону, туристів або фахівців — шляхом заповнення стандартизованих анкет у письмовій, усній або онлайн-формі. Цей метод є ефективним інструментом для виявлення суспільних очікувань, екологічних потреб відвідувачів, ставлення до туристичної інфраструктури тощо.

Фотографування та відеозйомка є невід'ємними інструментами в процесі експедицій, екскурсій та інших польових досліджень. Вони дозволяють фіксувати об'єкти дослідження у просторі та часі, створюючи візуальний архів, що може бути використаний для подальшого аналізу, презентацій та популяризації досліджуваних територій [38].

Описовий метод належить до класичних наукових підходів і застосовується для систематизації емпіричних даних, опису географічних, соціально-економічних і демографічних характеристик. Сучасна описова статистика дає змогу формалізувати числову інформацію для кращого розуміння ситуацій і виявлення тенденцій розвитку.

Географічний метод є базовим інструментом для вивчення просторових особливостей туристичних процесів, орієнтованим на регіональну специфіку, комплексність і цілісність аналізу. Часто включає застосування картографії як засобу візуалізації складної інформації. Метод моделювання передбачає побудову моделей (концептуальних або матеріальних), які дозволяють непряме вивчення

складних об'єктів. Особливо ефективним є моделювання для оцінки рекреаційного навантаження, прогнозування стійкості територій, визначення їхньої пропускної здатності.

Математичний метод застосовується для формалізації, аналізу та виявлення закономірностей у великих обсягах даних. До основних інструментів належать статистичний, кластерний, регресійний і факторний аналіз, які дозволяють виявляти просторово-часові тренди в туризмі [30].

Економічний метод аналізує взаємозв'язки між економічними показниками туристичної галузі на локальному, регіональному та національному рівнях. Він дозволяє оцінити економічну ефективність функціонування галузі та виявити потенціал її подальшого зростання.

Соціологічний метод фокусується на вивченні соціальної поведінки, демографічних особливостей, мотивацій і потреб туристів. Цей підхід важливий для адаптації туристичних продуктів до цільових аудиторій та забезпечення соціально орієнтованого підходу до розвитку туризму.

Інформаційні технології у другій половині XX ст. та на початку XXI ст. стали ключовим чинником у вдосконаленні методів досліджень у туризмі. Використання ГІС, баз даних та аналітичного програмного забезпечення сприяє ефективному збиранню, обробці та аналізу інформації, що значно підвищує точність і наочність результатів.

Таким чином, ефективне дослідження в галузі туризму та рекреації передбачає використання широкого спектра методів, що доповнюють один одного. Комплексний підхід забезпечує повне й об'єктивне уявлення про регіональний туристично-рекреаційний потенціал, сприяючи формуванню стратегій сталого розвитку територій та збереженню їх унікальної ідентичності.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ТА АНАЛІЗ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ, ОСНОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В ЗАХІДНОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ

2.1. Загальна оцінка та характеристика ресурсного потенціалу для розвитку екологічного туризму

Ресурсний потенціал є сукупністю природних, культурно-історичних та соціальних чинників, що формують основу для сталого розвитку екологічного туризму. Загальна оцінка цього потенціалу передбачає вивчення та систематизацію тих ресурсів, які можуть бути залучені до туристичної діяльності без шкоди для навколишнього середовища.

Наша країна є однією з небагатьох країн Європи, яка зберегла автентичність природних комплексів, що поєднують естетичну цінність малозміненого природного середовища з етнокультурними традиціями місцевого населення. Це формує як екологічний, так і етнографічний інтерес для розвитку туристичної діяльності. Територія нашої країни, особливо Західний регіон демонструє послідовну політику збереження та примноження природної спадщини глобального значення, що підтверджується розгалуженою мережею природоохоронних територій, частина з яких перебуває під егідою міжнародних інституцій.

Традиції гармонійної взаємодії людини з природним середовищем в країні мають глибоке історичне підґрунтя й втілені як у практиці заповідної справи, так і в науково обґрунтованих підходах до забезпечення екологічної безпеки. Основою сталого розвитку екологічного туризму в країні є біологічне різноманіття, сформоване завдяки значній різноманітності природно-географічних умов. Це забезпечує можливості комплексного використання рекреаційного потенціалу – мінеральних вод, лікувальних грязей, кліматичних ресурсів тощо [41].

Важливою складовою системи рекреаційного туризму виступають лісові ресурси, які виконують функції не лише середовища для оздоровлення, а й джерела

естетичних, фізичних і пізнавальних вражень. Значну роль у задоволенні потреб населення у короткотривалому відпочинку відіграють приміські лісові зони великих міст, зокрема Києва, Львова, де спеціально організовані території сприяють зручному доступу до рекреаційних послуг без необхідності тривалих переїздів.

У країні наявні території, що відповідають класичному розумінню екотуризму, зокрема ті, де гармонійно поєднуються антропогенно модифіковані ландшафти з етнокультурною специфікою. Карпатський регіон, завдяки своєму природному різноманіттю і культурній унікальності етносів (гуцули, бойки, лемки), є одним із найбільш перспективних у цьому контексті. Збережені тут традиції дерев'яного церковного зодчества, народного одягу, гуцульських ремесел, музики й танців, а також наявність численних етнографічних фестивалів і свят формують потужний туристичний магніт.

Разом із Карпатами, перспективи для розвитку екотуризму відкриваються також у Поділлі, зокрема на території Національного природного парку «Подільські Товтри», де поєднані унікальні природні комплекси з багатою історико-культурною спадщиною. Північні області, зокрема Полісся, також мають значний потенціал завдяки великій лісистості, гідрографічній мережі, збереженням народним промислам (зокрема бортництву) та різноманітним природоохоронним територіям.

Сприяє розвитку міжнародного екотуризму і створення транскордонних природоохоронних територій. Прикладом є біосферний резерват «Східні Карпати», заснований за участі України, Польщі та Словаччини, та ініціативи зі створення аналогічних об'єктів у дельті Дунаю та на кордонах із Польщею і Білоруссю.

У межах національних природних парків екотуризм представлений широким спектром видів діяльності: екскурсії екологічними стежками, піші та лижні походи, кінні прогулянки, велосипедні маршрути, водний туризм (рафтинг, човнові подорожі, вітрильний спорт), спелеотуризм, мисливський туризм, підводні екскурсії, риболовля, дельтапланеризм, скелелазіння, екстремальні види відпочинку тощо.

Попри високий потенціал, екотуризм у Західному регіоні України ще не набув широкомасштабного розвитку, що значною мірою пов'язано з пріоритетністю наукових і природоохоронних функцій національних парків. Проте успішні приклади Карпатського та Шацького НПП демонструють можливості ефективного поєднання наукової, рекреаційної та туристичної діяльності. Вони активно залучають туристів через організацію фестивалів, розвиток конгресного та освітнього туризму, а також раціональне використання природних і інфраструктурних ресурсів.

У структурі природно-ресурсного потенціалу України рекреаційно-туристичний потенціал Західного регіону на 91,06 % представлений природними рекреаційними ресурсами, що суттєво перевищує середній показник по країні, який становить лише 9,64 % (Рис. 2.1.).

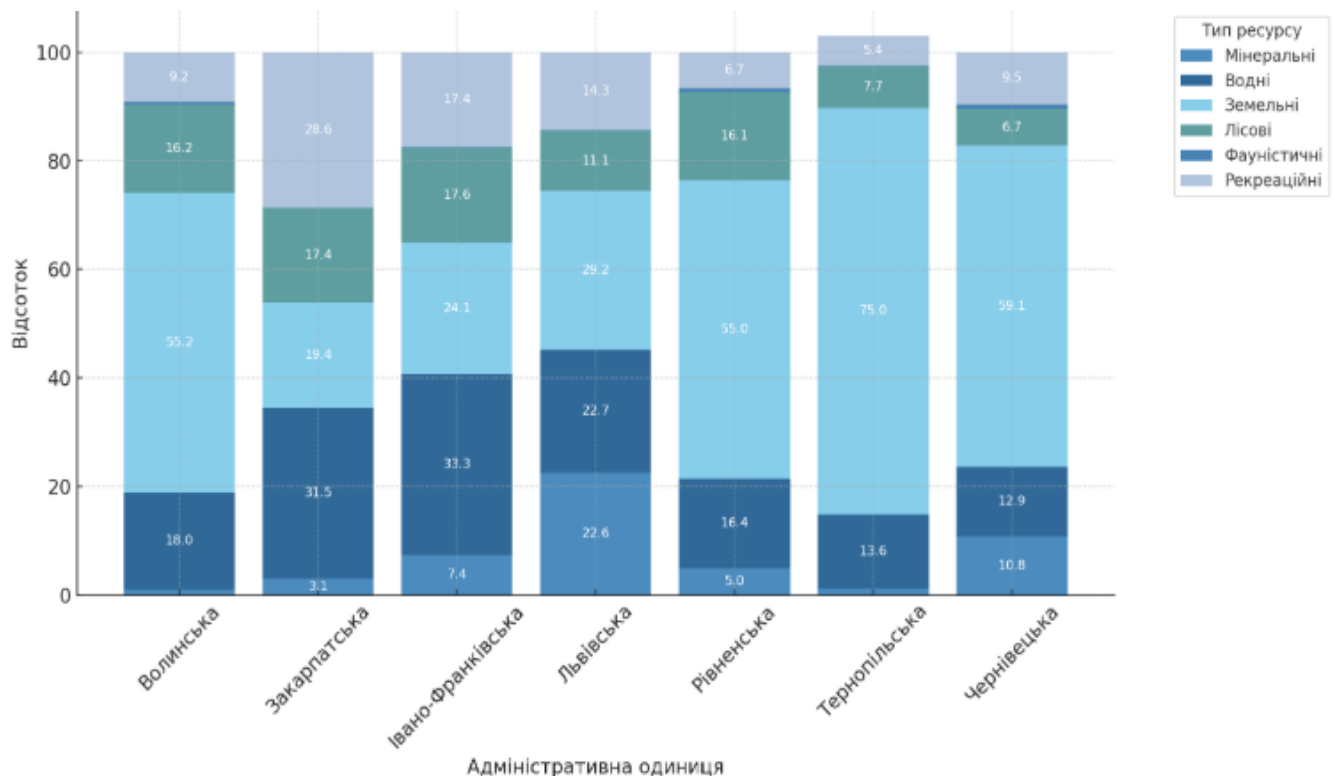

Рис.2.1. Структура природно-ресурсного потенціалу областей
Західного регіону України

Джерело: сформовано автором на основі джерел [9, 17, 19]

Згідно з даними, наведеними на Рис. 2.1., у межах областей Західного регіону України спостерігаються певні відмінності у рівні забезпеченості природними рекреаційними ресурсами. Зокрема, найвищу питому вагу рекреаційних ресурсів мають Закарпатська (28,58‰), Івано-Франківська (17,40‰), Львівська (14,28‰), Чернівецька (9,55‰) та Волинська (9,20‰) області, що свідчить про їхній значний рекреаційний потенціал. Натомість у Рівненській (6,65‰) та Тернопільській (5,40‰) областях зафіксовано найнижчі показники питомої ваги рекреаційних ресурсів серед адміністративно-територіальних одиниць регіону.

Західний регіон України вирізняється високим рівнем рекреаційно-туристичного потенціалу, що зумовлює його важливе місце в національній системі територіальної організації туризму. Частка природно-ресурсного потенціалу цього регіону становить 22,8 % від загальнодержавного показника. Із цього обсягу переважна більшість ресурсів — 77 % — належить до категорії ресурсів, придатних для організації відпочинку та туризму, тоді як 23 % формують базу для розвитку санаторно-курортного лікування [5].

Таблиця 2.1. – Оцінка природно-рекреаційного потенціалу
Західного регіону України

Адміністративна одиниця	Природно- рекреаційний потенціал, тис.га	Природно- рекреаційний потенціал, млн. грн	Природно-рекреаційний потенціал		
			питома частка, %	у тому числі, %	
				ресурсів відпочинку і туризму	ресурсів санаторно- курортного лікування
Волинська	224,0	84,0	1,6	80	20
Закарпатська	425,9	379,6	7,3	57	43
Івано-Франківська	183,8	212,0	4,1	84	16
Львівська	339,8	290,1	5,6	70	30
Рівненська	111,0	63,2	1,2	80	20
Тернопільська	96,6	61,3	1,2	79	21
Чернівецька	64,0	94,1	1,8	79	21
Західний регіон	1445,1	1184,3	22,8	77	23
Україна	3507,1	5201,4	100	75	25

Джерело: доповнено автором на основі джерел [17,19]

У межах Західного регіону розподіл природно-рекреаційного потенціалу є нерівномірним. Найвищі показники зафіксовано у Закарпатській області — 7,3 %, Львівській — 5,6 %, а також Івано-Франківській — 4,1 %. Значно менший вклад у загальний потенціал регіону мають Чернівецька (1,8 %), Волинська (1,6 %), Рівненська (1,2 %) та Тернопільська (1,2 %) області. Така структура просторового розподілу ресурсів обумовлена як природно-географічними умовами, так і рівнем освоєння територій у рекреаційних цілях.

Рисунок 2.2. ілюструє результати порівняльної оцінки ресурсного потенціалу для розвитку екологічного туризму в областях Західного регіону України. Рисунок 2.2. виконано у вигляді теплокартки (heatmap), де кольорове кодування відображає інтенсивність оцінки за окремими групами ресурсів та за загальною сумарною характеристикою.

Оцінювання проводилось за чотирма показниками:

- Природні ресурси — охоплює ступінь наявності й різноманіття природно-ландшафтних комплексів, біорізноманіття, заповідних об'єктів, водних та лісових ресурсів.
- Культурно-історичні ресурси — враховує концентрацію пам'яток архітектури, культури, етнографічних особливостей і традиційного укладу життя.
- Рекреаційний потенціал — включає розвиток туристичної інфраструктури, доступність, логістику, наявність курортних зон, санаторіїв, можливості для активного відпочинку.
- Загальна оцінка — інтегральний показник, що узагальнює всі попередні критерії.

Найвищі оцінки в усіх категоріях отримала Закарпатська область (усі значення – 9.5 балів), що вказує на її багатий природний і культурний ресурс, а також високий рівень рекреаційної привабливості. Івано-Франківська область також демонструє високі результати (по 9 балів), підтверджуючи її значний потенціал для розвитку сталого туризму, зокрема завдяки гірським масивам Карпат.

Рис.2.2. Порівняльна оцінки ресурсного потенціалу для розвитку екологічного туризму в областях Західного регіону України

Джерело: сформовано автором на основі джерел [26, 34]

Львівська область виділяється високою оцінкою за культурно-історичними ресурсами (9.5), що логічно з огляду на її багату історичну спадщину, хоча її природні ресурси оцінено дещо нижче (7.5), що може бути пов'язано з меншою часткою дикої природи в порівнянні з іншими гірськими регіонами.

Чернівецька, Волинська, Рівненська та Тернопільська області мають помірні оцінки, що свідчить про наявність ресурсного потенціалу, але з певними обмеженнями. Наприклад, Тернопільська область має найнижчі значення з природних ресурсів (5.5), проте дещо вищий показник культурної спадщини (7.5).

Загальна тенденція свідчить про те, що найбільший потенціал для розвитку екологічного туризму мають гірські області з розвиненою природно-заповідною

мережею, густою концентрацією історичних об'єктів та достатньою інфраструктурою для прийому туристів.

Графічна візуалізація у вигляді градієнтної шкали дозволяє легко порівняти області між собою та виявити лідерів і аутсайдерів за кожним напрямом. Найбільш темно-сині клітинки ідентифікують найвищі оцінки, що візуально акцентує на найперспективніших регіонах для розвитку екотуризму.

Західний регіон України має потужний ресурсний потенціал для розвитку екологічного туризму, зокрема у Карпатській зоні. Основними перспективними напрямами є: розвиток піших маршрутів, велотуризму, еко-трейлів, підтримка місцевих громад у створенні екотуристичних кластерів, збереження традиційної культури як невід'ємного компонента туристичної ідентичності. Реалізація цих можливостей потребує інтеграції державної, регіональної та місцевої політик, а також розвитку інфраструктури в дусі екологічної сталості.

2.2. Аналіз основних тенденцій розвитку та видів екологічного туризму в Західному регіоні України

Екологічний туризм у Західному регіоні України є одним із найбільш перспективних напрямів сталого туризму, що поєднує збереження природного середовища, етнокультурної спадщини та економічну активізацію сільських громад. Західний регіон України, до якого належать Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька, Тернопільська, Рівненська та Волинська області, має унікальні передумови для розвитку екологічного туризму. Це регіон із найбільшою концентрацією природоохоронних територій (національні природні парки, біосферні резервати, заказники), етнокультурною різноманітністю та високим рівнем збереженості природних ландшафтів, особливо в межах Українських Карпат.

В умовах глобальних змін у туристичній поведінці та переорієнтації споживачів на здоровий спосіб життя, природу та екологічну безпеку, Західна

Україна (зокрема, Карпатський регіон) стає все більш привабливою для туристів. Кількість відвідувачів, які обирають екологічні маршрути, природоохоронні об'єкти, пішохідні та велосипедні стежки, щорічно зростає.

Туристичні пропозиції поступово відходять від одноманітних форматів (похід у гори) до різноманітних форм: агротуризм, етноекотуризм, кінні маршрути, фототуризм, ботанічні експедиції, орнітологічні маршрути, геотуризм тощо. Це розширює цільову аудиторію та подовжує туристичний сезон [24].

Класифікація екологічного туризму також може базуватися на мотиваційно-цільовому підході, відповідно до якого типологізація видів екотуризму здійснюється не за просторовими чи організаційними ознаками, а саме за домінуючою метою перебування туриста в природному середовищі (Рис. 2.3.). Такий підхід дозволяє структурувати екотуристичну діяльність відповідно до потреб аудиторії, типів рекреаційних ресурсів та сценаріїв сталого природокористування.

Рис.2.3. Класифікація видів екологічного туризму за метою подорожі

Джерело: сформовано автором на основі джерел [31, 32]

Пізнавальний екотуризм має на меті ознайомлення з природними екосистемами, біорізноманіттям, геологічними, кліматичними й етнокультурними особливостями ландшафтів. Його ключовою рисою є пасивне або інтерактивне споглядання природи без порушення її балансу. Він активно застосовується в природничій освіті, музеєфікації ландшафтів, розвитку еко-стежок і інтерпретаційних центрів.

Рекреаційний екотуризм спрямований на оздоровлення, психологічну реабілітацію та відновлення життєвого тону в умовах природного середовища. Його формами є відпочинок у гірських і лісових регіонах, купання в цілющих джерелах, термальні ванни, лікування природними факторами тощо. Він поєднує принципи екологічної безпеки з функціональним турботливим використанням природних ресурсів.

Пригодницький екотуризм орієнтований на активне пізнання природи через фізичну активність і виклики: трекінг, пішохідні та велосипедні маршрути, спелеотуризм, рафтинг, зимові переходи, скелелазіння. Основна особливість — високий ступінь емоційного залучення, що поєднується з вимогами до особистої відповідальності та мінімального втручання в довкілля [22].

Природоохоронний туризм спрямований на пряму участь туристів у природоохоронних заходах, таких як очищення територій, відновлення біотопів, волонтерська робота у заповідниках, екологічна просвіта місцевого населення. Це форма громадянської активності, яка посилює екологічну відповідальність і взаємодію між людиною та природним середовищем.

Науковий екотуризм охоплює експедиційні, польові, біологічні, геоботанічні або кліматичні дослідження, що здійснюються в межах природоохоронних територій. Його мета — збір даних про стан довкілля, моніторинг змін клімату, інвентаризація видів, вивчення ландшафтних змін. Це — приклад інтеграції науки й туризму з високим рівнем екологічної свідомості.

Дана класифікація дозволяє: удосконалити сегментацію туристичних послуг на природоохоронних територіях; розробити адаптивні моделі управління туристичними потоками відповідно до мети подорожі; формувати освітні програми, орієнтовані на різні цільові групи екотуристів; поглибити дослідження сталого туризму в регіональному контексті, особливо в Карпатському біосферному коридорі.

За останнє десятиріччя спостерігається стійка позитивна динаміка щодо кількості осіб, які обирають екотуризм як альтернативу масовому туризму (Рис.2.3.). Це пов'язано зі зростанням екологічної свідомості населення, поширенням здорового способу життя, посткарантинним зростанням попиту на відпочинок на природі, а також розвитком внутрішнього туризму в умовах обмеженого виїзду за кордон.

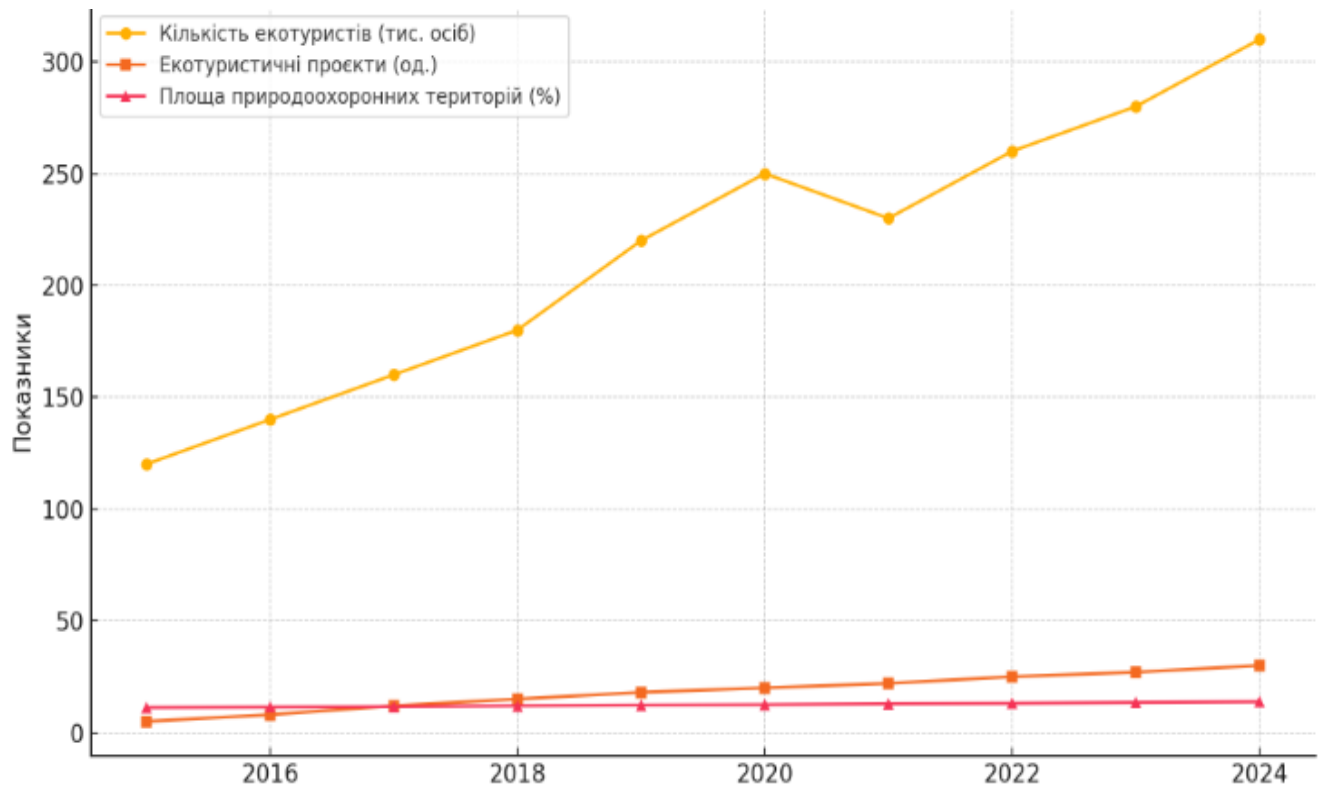

Рис.2.3. Основні тенденції розвитку екологічного туризму в Західному регіоні України

Джерело: сформовано автором на основі джерел [34, 41-42]

У період з 2015 по 2024 рік у Західному регіоні України простежується чітка позитивна динаміка розвитку екологічного туризму. Аналіз кількісних показників свідчить про зростання інтересу до екологічного туризму серед населення та туристів з інших регіонів. Зокрема, кількість екотуристів щороку зростала, збільшуючись з 120 тис. осіб у 2015 році до 310 тис. у 2024 році. Загальний приріст становить понад 158%, що свідчить про посилення популярності природоорієнтованих форм відпочинку. Незначне зниження у 2021 році (до 230 тис. осіб) можна пояснити впливом пандемії COVID-19, проте подальше відновлення зростання з 2022 року підтверджує стабільний інтерес до екотуризму в посткарантинний період.

На рівні територіальних громад зростає кількість локальних проєктів: еко-стежки, освітньо-інтерпретаційні центри, малі гостьові будиночки, екосадиби, мандрівні фестивалі. Такі ініціативи часто реалізуються за підтримки грантів, міжнародних програм та партнерства з екологічними організаціями [8, 25].

Починаючи з 2015 року, на території Західного регіону реалізовано численні локальні ініціативи, транскордонні програми та волонтерські проєкти, що сприяють розбудові інфраструктури екологічного туризму. Найбільш активними стали Львівська та Івано-Франківська області, де активно формуються зелені маршрути, еко-стежки, інтерпретаційні центри, сільські агросадиби, які працюють за принципами екологічного мінімалізму.

Паралельно зростала й кількість екотуристичних проєктів — освітніх, волонтерських, рекреаційних, інфраструктурних, які були реалізовані за підтримки місцевих громад, неурядових організацій і міжнародних програм. Якщо у 2015 році таких ініціатив було зафіксовано лише 5, то вже у 2024 році їхня кількість сягнула 30. Це свідчить про шестикратне зростання організаційної активності у сфері екотуризму та екопросвітництва. Особливо активний розвиток спостерігався у період 2016–2019 років, коли реалізовувалися численні транскордонні проєкти в межах Карпатського регіону.

Крім зростання туристичної активності, відбувалося й розширення площ природоохоронних територій. У 2015 році частка таких територій становила 11,2% від загальної площі регіону, а до 2024 року вона зросла до 13,8%. Це зростання на 2,6 відсоткових пункти свідчить про поступову екологізацію просторового планування та цілеспрямовану державну політику у сфері охорони природи. Протягом останніх десяти років у Карпатському регіоні створено нові національні природні парки та біосферні резервати, розширено зони охорони ландшафтного та біологічного різноманіття. Це створює природну основу для регулювання рекреаційного навантаження та екотуристичного планування. Зростання природоохоронного фонду також означає більшу доступність для туристів високоприродних територій, що мають екологічну цінність.

Відбувається інституційне укріплення природоохоронної функції територій, зокрема через створення або розширення національних природних парків (НПП «Верховинський», НПП «Сколівські Бескиди», НПП «Бойківщина»), формування буферних зон та зон регульованої рекреації. Площа природно-заповідного фонду у регіоні перевищує 13%, що суттєво більше за середній показник по Україні.

Екотуризм має високу суспільно-економічну значущість, особливо для регіонів зі збереженим природним середовищем, але низьким рівнем індустріалізації. Його мультиплікативний ефект проявляється через створення робочих місць, зростання доходів, розвиток інфраструктури та зміцнення соціального капіталу. За умов належного управління та державної підтримки, екотуризм може стати ключовою складовою сталого розвитку українських регіонів, зокрема Карпатського [14].

Дані таблиці 2.2. «Економічні ефекти діяльності екологічного туризму» показує систематизовану оцінку того, як екологічний туризм впливає на соціально-економічний розвиток територій. У ній охоплено сім ключових сфер впливу, кожна з яких представлена коротким описом її позитивних наслідків.

Табл. 2.2. - Економічні ефекти діяльності екологічного туризму

№ п/п	Сфера впливу	Опис ефекту
1.	Зайнятість та доходи	Створення нових робочих місць, зростання доходів населення
2.	Розвиток малого бізнесу	Активізація фермерства, ремесел, кооперативних форм зайнятості
3.	Місцева інфраструктура	Поліпшення доріг, транспорту, водопостачання, цифровізації
4.	Фінансова децентралізація	Збільшення надходжень у бюджети громад за рахунок туристичних податків
5.	Розвиток послуг та сервісів	Зростання попиту на готелі, харчування, гідів, транспорт
6.	Залучення інвестицій	Отримання грантів, залучення програм транскордонного співробітництва
7.	Підтримка екологічних ініціатив	Фінансування природоохоронних заходів, розбудова екоінфраструктури

Джерело: сформовано автором на основі джерел [26, 32]

Під зайнятістю та доходами ми розуміємо, що екотуризм створює нові робочі місця, особливо в сільських громадах, де традиційно спостерігається брак зайнятості. Це не лише гіді чи власники садиб, але й місцеві фермери, перевізники, ремісники. Підвищення доходів сприяє соціальній стабільності.

Розвиток малого бізнесу формує локальну економіку, в якій активно функціонують малі підприємства: екосадиби, пункти прокату спорядження, кооперативи виробників екопродуктів. Це підвищує самозайнятість і знижує рівень трудової міграції [25].

Місцева інфраструктура покращується (дороги, водопостачання, цифрові сервіси) часто стає результатом зростання туристичної активності. Туристи вимагають якісного сервісу, що стимулює громади до модернізації об'єктів. Фінансова децентралізація, оскільки екотуризм є джерелом додаткових надходжень у місцеві бюджети через податки, плати за відвідування, оренду землі. Це знижує залежність громад від державного фінансування й посилює економічну автономію.

Розвиток послуг та сервісів: розширюється спектр послуг: харчування, перевезення, інформаційний супровід, медичне обслуговування. Це підвищує якість життя не лише туристів, а й місцевих мешканців.

Завдяки екотуристичній привабливості регіони можуть отримувати зовнішні інвестиції: гранти, транскордонні програми, підтримку з боку міжнародних організацій (як-от GIZ, USAID, ЄС). Це сприяє створенню нових туристичних кластерів. Підтримка екологічних ініціатив, тому, що частина доходів може бути спрямована на охорону природи, розчищення маршрутів, встановлення інформаційних стендів, екомоніторинг. Екотуризм стає не лише користувачем, а й захисником природних ресурсів.

Екотуризм — це не лише природоохоронна діяльність, а й потужний інструмент локального розвитку. Його ефекти є мультиплікативними, тобто одне поліпшення (наприклад, зайнятість) спричиняє інші позитивні наслідки (місцева економіка, інфраструктура, громадська згуртованість). Це робить екотуризм стратегічно важливим для відновлення сільських територій, зокрема в Західному регіоні України [12].

Розвиток екологічного туризму в Західному регіоні України має системний і динамічний характер. Він охоплює як кількісне зростання відвідувачів, так і розширення інституційної, природоохоронної та ініціативної бази. Такий розвиток відповідає загальним принципам сталого природокористування, сприяє підвищенню рівня екологічної обізнаності суспільства та створює умови для соціально-економічного відновлення гірських і сільських територій. Також розвиток екологічного туризму демонструє стабільні позитивні тенденції, зумовлені поєднанням природного багатства, культурної унікальності, активної громадської участі та державної політики охорони природи. Водночас цей розвиток потребує науково обґрунтованого планування, екологічного моніторингу, підтримки освітніх програм і більшої інтеграції цифрових інструментів для ефективного управління туристичними потоками в межах екологічних територій.

2.3. Стан охорони навколишнього середовища

Збереження навколишнього природного середовища постає як один із найважливіших глобальних викликів сьогодення. Зміна клімату, деградація екосистем, втрата біорізноманіття, забруднення повітря, води та ґрунтів безпосередньо впливають на здоров'я людини, продовольчу безпеку та якість життя. В умовах зростаючої глобальної обізнаності про екологічні проблеми актуалізується потреба впровадження сталих практик у всі сфери життєдіяльності, зокрема в туризмі.

Однією з таких сфер є екологічний туризм, що охоплює діяльність, пов'язану з відпочинком, релаксацією та відновленням фізичних і психологічних ресурсів людини. Упродовж останніх десятиліть його масштаби суттєво зросли, що, своєю чергою, зумовило збільшення антропогенного навантаження на природне середовище. Попри його економічну привабливість, екологічний туризм супроводжується низкою екологічних загроз.

Основні екологічні виклики екологічного туризму:

- порушення природних ландшафтів внаслідок будівництва туристичної інфраструктури (доріг, готелів, кемпінгів), що призводить до деградації місцевих екосистем, втрати середовища існування флори і фауни;
- забруднення довкілля твердими побутовими відходами, надлишковим шумом, викидами парникових газів із транспортних засобів, а також забрудненням водних об'єктів;
- нераціональне використання ресурсів, зокрема води та енергії, що створює тиск на місцеву інфраструктуру та може призводити до конфліктів інтересів із місцевим населенням.

До сучасних екологічних ініціатив в туризмі можна включити наступні. Міжнародні стандарти сталого розвитку, зокрема Цілі сталого розвитку ООН (ЦСР), інтегрують пріоритети захисту довкілля в туристичну політику та практику. Системи екологічної сертифікації (Green Key, EarthCheck, LEED), що стимулюють

підприємства до екологічно відповідальної поведінки. Створення охоронюваних територій із регульованим туристичним доступом — важливий крок для збереження біорізноманіття при збереженні рекреаційної функції природи.

Системні проблеми забезпечення екологічної стійкості туризму включають економічну залежність місцевих громад від туризму часто унеможливорює обмеження потоку відвідувачів; низький рівень правового регулювання або слабе дотримання норм, особливо в регіонах із високим рекреаційним навантаженням, низька екологічна обізнаність туристів, що призводить до порушення природоохоронних режимів та деградації середовищ існування.

Кращі практики сталого розвитку в екологічному туризмі: екологічна інфраструктура: впровадження енергоефективних технологій, використання відновлюваних джерел енергії, гармонійна інтеграція забудови у природне середовище; системи управління відходами: сортування сміття, скорочення одноразових матеріалів, впровадження zero-waste принципів; збереження дикої природи: створення буферних зон, регулювання потоку туристів, контрольована взаємодія з дикою природою; туризм, орієнтований на громаду: участь місцевого населення у плануванні, управлінні й розподілі прибутків [3].

Формування екологічної культури туристів — ключова умова сталого розвитку. Кампанії з просвіти, екомаркування, інформаційні стенди, етичні кодекси поведінки сприяють усвідомленому ставленню до природи. Туристи мають бути поінформовані про наслідки своїх дій і відповідальність перед довкіллям.

Програми компенсації вуглецевих викидів, які дозволяють туристам зменшувати свій екологічний слід через підтримку природоохоронних проєктів. Екологічно безпечний транспорт: поширення електромобілів, велосипедів, громадського транспорту у туристичних регіонах. Цифрові платформи сталого туризму, які надають в реальному часі інформацію про вуглецевий слід, рівень забруднення чи перенавантаження туристичних локацій.

До перспективи розвитку у сфері екологічного туризму можна віднести: політична підтримка сталого туризму через нормативно-правову базу, податкові стимули, державні програми та підтримку досліджень; розширення екотуризму як альтернативи масовому туризму: орієнтація на природознавство, спостереження, екологічну освіту; розвиток охоронюваних територій, забезпечення належного моніторингу та правозастосування задля збереження унікальних природних локацій.

Сталий розвиток рекреаційного туризму можливий лише за умови інтеграції екологічних принципів на всіх рівнях — від глобальної політики до щоденної поведінки туриста. Гармонізація інтересів економіки, громади та довкілля вимагає комплексного підходу та міжсекторальної взаємодії. Майбутнє цієї галузі залежить від здатності усіх зацікавлених сторін переосмислити роль туризму не лише як джерела прибутку, а як засобу збереження довкілля та формування екологічно свідомого суспільства.

Сучасний стан охорони навколишнього середовища в контексті екологічного туризму відображає суперечливе співвідношення між зростанням попиту на природні рекреаційні ресурси та необхідністю їх збереження. Екологічний туризм, який позиціонується як форма сталого природокористування, має на меті мінімізувати антропогенний вплив на екосистеми та сприяти охороні біорізноманіття. Однак на практиці виникає низка проблем, пов'язаних із перевантаженням туристичних локацій, нераціональним управлінням територіями та недостатнім екологічним моніторингом [32].

Екологічний туризм базується на принципах сталого розвитку, згідно з якими економічна вигода від туризму не повинна досягатися за рахунок деградації природного середовища. Міжнародні документи, такі як Глобальні етичні принципи туризму (UNWTO) та Цілі сталого розвитку (SDGs), визначають пріоритетність охорони природи, участі місцевих громад та екологічної просвіти.

На основі аналізу наукових джерел і екологічного моніторингу можна виділити кілька ключових характеристик поточного стану охорони довкілля в екотуризмі: Інституційна підтримка охорони природи реалізується через створення природно-заповідного фонду, регіональних ландшафтних парків, біосферних резерватів і національних парків. Проте ефективність управління цими територіями залежить від рівня фінансування, контролю та участі місцевих громад. Антропогенне навантаження в межах туристичних маршрутів нерідко перевищує екологічну ємність територій, що призводить до ущільнення ґрунтів, деградації рослинного покриву, ерозійних процесів і зниження біорізноманіття. Фрагментарність системи екологічного моніторингу: в більшості країн відсутні національні стандарти оцінки впливу екотуризму на довкілля, що ускладнює прийняття обґрунтованих управлінських рішень [7, 20].

Незважаючи на «екологічний» статус, певні форми екотуризму можуть бути деструктивними, якщо не дотримуються принципи сталого планування: пошкодження природних біотопів через надмірне відвідування, особливо у вразливих зонах (лісостепи, високогір'я, узбережжя); відходи туристів у місцях без організованої інфраструктури (відсутність контейнерів, компостування, туалетів); порушення поведінки тварин через шум, спалахи камер, присутність собак або годування дикої фауни; втручання в традиційне землекористування через надмірну комерціалізацію територій.

Стан охорони навколишнього середовища в екологічному туризмі є індикатором ефективності інтеграції принципів сталого розвитку у туристичну галузь. Хоча екотуризм має значний потенціал для сприяння природоохороні, його реалізація вимагає збалансованої політики, наукового моніторингу, участі місцевих громад і постійної екологічної освіти. Удосконалення систем управління та впровадження інновацій можуть забезпечити збереження природної спадщини при зростаючій туристичній активності.

РОЗДІЛ 3. ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ

3.1. Інноваційні напрями розвитку та цифровізація в екологічному туризмі

У сучасних умовах, коли зростає потреба в гармонійному поєднанні туризму та охорони природи, інновації стають визначальним чинником розвитку екологічного туризму. Вони охоплюють не лише технологічні рішення, але й організаційно-управлінські моделі, просторове планування, просвітницькі формати та інструменти моніторингу.

До основних напрямів інноваційної діяльності у сфері екологічного туризму можна віднести:

- Цифрові технології та віртуальну реальність, до них можна віднести використання мобільних додатків (AllTrails, Wikiloc, Komoot) для навігації природними маршрутами; інтеграцію AR/VR технологій (доповнена та віртуальна реальність) на туристичних стежках; QR-кодування інформаційних стендів та безконтактні аудіогіди.

- Інтелектуальне управління потоками відвідувачів включає онлайн-квотування кількості відвідувачів на маршрутах з обмеженим доступом; геоаналітика (GIS) для аналізу завантаження екостежок та попередження перевантаження територій; Смарт-туризм: сенсори руху, цифрові трекери, системи зворотного зв'язку на маршрутах.

- Зелена інфраструктура включає розробку еко-маршрутів з низьким рівнем втручання в довкілля (настили, підвісні доріжки, легкі мостові конструкції); енергоефективні кемпінги та притулки, що працюють на сонячних батареях або біоенергетиці; сортування та компостування сміття на туристичних об'єктах, zero waste-концепція.

- Інновації у сфері екопросвіти охоплюють інтерактивні мобільні екомузеї, дитячі еко-простори, еколого-освітні квести; гейміфікація: «екологічні місії», що заохочують вивчення природи через гру; онлайн-курси з екологічної етики для гідів та туристів.

- Соціальні та партнерські моделі, до них відносять екохаби, що поєднують громаду, екотуроператорів і НУО для співпраці; інноваційні формати участі місцевого населення: агроекотуризм, кооперативні садиби, краудфандингові проекти; впровадження міжнародних стандартів (GSTC, Green Destinations) для оцінки екологічної якості DESTINACIЙ.

- Інновації в транспортній доступності включають електробуси, велосипеди, електроскутери для пересування в екозонах; екотаксі та шатли з вуглецевою нейтральністю і розробка маршрутів «остання миля» до екологічно важливих об'єктів.

Інноваційні заходи в екотуризмі відіграють важливу роль та є аналітичним узагальненням основних напрямів інноваційної діяльності в галузі екологічного туризму, які забезпечують перехід до сталих моделей природокористування та регіонального розвитку. Наведемо інноваційні напрями розвитку екологічного туризму в Табл. 3.1.

Блок цифрових технологій охоплює технології цифрової трансформації туризму — мобільні застосунки (AllTrails, Visit Carpathians), QR-коди, VR-екскурсії, які сприяють кращій навігації, інформованості, безпечному пересуванню природними маршрутами. Очікуваний результат — підвищення екосвідомості, контроль туристичних потоків та зниження рекреаційного навантаження.

Зелена інфраструктура, тоді, коли до інноваційних елементів належать екологічно безпечні об'єкти: притулки на сонячних батареях, біотуалети, дерев'яні настили. Ці рішення мінімізують втручання у природні системи та забезпечують комфорт для туристів. У результаті ми отримаємо — збереження біорізноманіття та покращення якості туристичного досвіду.

Табл. 3.1. - Інноваційні напрями розвитку діяльності в екологічному туризмі:
приклади та очікувані результати

Напрямок інновацій	Приклади реалізації	Очікувані результати
Цифрові технології	AllTrails, Visit Carpathians, QR-коди, VR-екскурсії	Інформованість, навігаційна безпека, просування дестинацій
Зелена інфраструктура	Екопритулки на сонячних батареях, настили, біотуалети	Мінімізація втручання в природу, комфорт туристів
Інтелектуальне управління потоками	Онлайн-квотування, сенсори відвідування, GIS-моніторинг	Контроль навантаження, збереження екосистем
Екологічна освіта	Інтерактивні екоцентри, квести, онлайн-курси	Підвищення екосвідомості, залучення молоді
Соціальні моделі	Агроекосадиби, кооперативи, краудфандинг громадських проєктів	Зміцнення локальної економіки, участь громад
Транспортна доступність	Електробуси до НПП, екомаршрути для велосипедів і пішоходів	Зменшення викидів, зручність для відвідувачів

Джерело: сформовано автором на основі джерел [32, 42-43]

Інтелектуальне управління потоками включає використання онлайн-квот, сенсорів, систем моніторингу в реальному часі (наприклад, GIS), що дозволяють точно оцінювати навантаження на стежки, прогнозувати пік відвідуваності. Результат — ефективне планування, збереження екосистем, запобігання деградації територій [11].

Екологічна освіта включає інноваційні методи підвищення екологічної обізнаності: екомuzeї, мобільні квести, онлайн-курси. Такі формати актуальні для молодіжної аудиторії та освітніх програм. Очікуваний результат — формування етичної моделі поведінки в природі.

Соціальні моделі включають інновації у сфері соціально-економічного партнерства — агроекосадиби, кооперативи, платформи для громадського фінансування. Ці заходи активізують місцеві громади та інтегрують їх у туристичний процес. В результаті ми отримаємо розвиток локального бізнесу, підвищення зайнятості, зменшення міграції.

Транспортна доступність передбачає застосування екологічних видів транспорту (електробуси, веломаршрути), розробку «екологічної останньої милі» — останнього етапу добирання до природного об'єкта. Очікуваний результат — зниження викидів CO₂, зручність пересування, особливо в охоронних зонах.

Інноваційні заходи в екологічному туризмі — це не лише реакція на технологічний прогрес, а перш за все відповідь на виклики сталого розвитку. Вони дозволяють: зберігати природну унікальність територій; підвищувати якість туристичних послуг; мінімізувати вплив на довкілля; забезпечити довготривалу економічну вигоду громадам. Таким чином, впровадження інновацій є ключовим елементом модернізації туристичної системи, її адаптації до екологічних, соціальних та економічних потреб XXI століття.

Завдяки поширенню мобільних застосунків, інтерактивних карт, платформ онлайн-бронювання та краудсорсингових проєктів (наприклад, wikiloc, alltrails), екотуризм стає більш доступним для широкого кола мандрівників. Це сприяє децентралізації туристичних потоків і зменшенню рекреаційного навантаження на популярні місця [26].

У контексті трансформації туристичної галузі відповідно до принципів сталого розвитку, цифровізація виступає ключовим інструментом інноваційного управління екотуристичними ресурсами. Її роль особливо важлива для екологічного туризму, оскільки цифрові платформи дозволяють досягати балансу між популяризацією природоохоронних територій та регуляцією антропогенного навантаження на чутливі екосистеми.

Цифровізація та інтерактивні сервіси відзначається впровадження цифрових рішень для популяризації та управління туристичними потоками: мобільні застосунки для маршрутів (AllTrails, Visit Carpathians), QR-коди на стежках, онлайн-бронювання екотурів, інтерактивні карти (Табл.3.2.). Це спрощує доступ туристів до інформації та формує безпечні, екологічно контрольовані візити.

Одним із найпоширеніших інструментів є мобільні застосунки для орієнтації на місцевості та пошуку екостежок. Такі сервіси, як: AllTrails, Komoot, Visit Carpathians, Wikiloc, які забезпечують багаторівневий доступ до маршрутів різної складності, інтерактивні карти, GPS-навігацію, огляди від інших мандрівників та позначення об'єктів природної і культурної спадщини. Вони дають змогу туристу планувати подорож відповідно до власних фізичних можливостей, екологічних уподобань і часу перебування.

Таблиця 3.2. – Особливості цифрових інструментів у екологічному туризмі

Цифровий інструмент	Приклади / сервіси	Функції та ефекти
Мобільні застосунки для маршрутів	AllTrails, Komoot, Visit Carpathians, Wikiloc	Планування маршрутів, навігація, облік завантаження стежок
QR-коди на екостежках	QR-стенди з посиланням на відео, аудіогіди, 3D-моделі	Підвищення інформованості, екопросвіта, безконтактна інтерпретація
Онлайн-бронювання та електронна реєстрація	Реєстрація на маршрути, квотування візитів до НПП	Контроль кількості відвідувачів, екологічна рівновага, моніторинг
Інтерактивні туристично-екологічні карти	GIS-карти з шарами: стежки, джерела, вразливі зони	Візуалізація простору, зонування, інтеграція з охороною природи
Соціальні платформи та краудсорсинг	Instagram, Facebook-групи, YouTube-блоги	Популяризація, залучення спільнот, обмін досвідом, волонтерство

Джерело: сформовано автором на основі джерел [32, 42]

QR-коди як інструмент ландшафтної інтерпретації, у багатьох національних природних парках, зокрема в Українських Карпатах, все ширше впроваджується практика розміщення QR-кодів уздовж еколого-пізнавальних стежок, що дають доступ до мультимедійного контенту (аудіогідів, відео, 3D-моделей, віртуальних турів). Це дозволяє створювати безконтактні, динамічні та інклюзивні форми

інтерпретації, які особливо важливі в умовах обмежень, пов'язаних з пандемією або доступністю персоналу.

Системи онлайн-бронювання та цифрова реєстрація візитів варто застосовувати тоді, коли екотуристичні об'єкти з високим рекреаційним навантаженням (наприклад, озеро Синевир, водоспад Шипіт) все частіше впроваджують електронну реєстрацію відвідувачів або онлайн-квотування, що дозволяє контролювати щоденний потік туристів та забезпечувати екологічно допустиме навантаження на ландшафт. Це також сприяє збору статистичних даних для наукового моніторингу, оптимізації маршрутів і розробки управлінських рішень.

Інтерактивні туристично-екологічні карти – це геоінформаційні системи (GIS) та інтерактивні онлайн-карти, розроблені для природоохоронних установ, надають точну інформацію про: межі заповідників і буферних зон; розміщення екостежок, джерел, стоянок, притулків; ступінь природної вразливості окремих ділянок; індикатори екологічної безпеки. Це сприяє формуванню відповідальної поведінки відвідувачів та ефективному управлінню туристичним навантаженням на локальному рівні [40].

Соціальні платформи та краудсорсинг застосовується при цифрових медіа, а також виступають інструментом просування екологічного способу мислення, обміну досвідом між туристами, локальними гідами й громадами. Через платформи (Instagram, Facebook-групи, YouTube-блоги) відбувається не лише візуалізація екологічно важливих локацій, але й поширення інформації про правила поведінки, збори сміття, участь у волонтерських ініціативах.

Запровадження цифрових інструментів у сфері екологічного туризму дозволяє: оптимізувати просторово-часову організацію туристичних потоків; забезпечити точну навігацію та екопросвіту без потреби постійної фізичної присутності гіда; підвищити безпеку туристів через інформування про погодні умови, стан маршрутів, наявність ризиків; збирати екологічно релевантні дані для моніторингу антропогенного тиску та ухвалення управлінських рішень.

У поєднанні з класичними природоохоронними методами цифровізація екотуризму формує інтелектуальну модель управління рекреаційними системами, орієнтовану на довгострокову збереженість біорізноманіття, сталий розвиток територій та культурну ідентичність місцевого населення.

У сучасних умовах сталого розвитку туризму, партнерства та кластеризація виступають ключовими механізмами інтеграції природоохоронної діяльності, економічного зростання і соціальної інклюзії. У сфері екологічного туризму це дозволяє забезпечити ефективну взаємодію між усіма зацікавленими сторонами — місцевими громадами, бізнесом, науковими установами, природоохоронними структурами та органами влади.

Суть партнерств у сфері екотуризму полягає у співпраці між кількома суб'єктами, які мають спільну мету — збереження природних ресурсів через розвиток контрольованого туризму. Найчастіше такі об'єднання формуються між: громадами (ОТГ, місцеве населення), операторами екотуризму (садиби, екогиди, турфірми), національними парками й природоохоронними установами, науковими інституціями (Університети, НДІ), органами місцевого самоврядування. До переваг партнерства у екологічному туризмі можна віднести мобілізацію ресурсів (фінансових, інформаційних, людських); обмін досвідом і технологіями; підвищення довіри до туристичних продуктів; формування спільної візії розвитку території [39].

Екотуристичний кластер — це просторово сконцентрована група взаємопов'язаних підприємств, установ і організацій, які спільно створюють та просувають екологічні туристичні продукти в певному регіоні. Ключові елементи кластера: природно-рекреаційні ресурси; екологічно орієнтовані бізнеси (еко-садиби, виробники органічної продукції); сервісна інфраструктура (логістика, ІТ-супровід, консалтинг); просвітницькі платформи (екоцентри, екоосвіта); інформаційно-цифрові рішення.

Приклади кластерів в Україні:

- Карпатський туристичний кластер (Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська області) — партнерство громад, заповідників і бізнесу;
- Зелений шлях «Via Carpatia» — транскордонна ініціатива з екологічними маршрутами;
- Поліський природно-туристичний кластер — орієнтований на водно-болотні угіддя, лісові масиви Волині та Рівненщини.

До переваг кластерного підходу в екотуризмі можна віднести оптимізацію ресурсного використання: уникнення дублювання зусиль і зниження витрат; підвищення конкурентоспроможності регіону: створення бренду території, впізнаваність екопродукту; стимулювання інновацій: спільна розробка цифрових рішень, екоінфраструктури, освітніх продуктів; участь громад у прийнятті рішень: активізація соціального капіталу на рівні сільських територій; залучення інвестицій і грантів: доступ до міжнародних програм фінансування (наприклад, Interreg, ENI CBC). Партнерства та кластеризація в екотуризмі — це не просто форма співпраці, а стратегічний інструмент регіонального розвитку, який поєднує екологічну відповідальність, інституційну взаємодію і соціальну згуртованість. У Західному регіоні України (Карпати, Буковина, Полісся) такі моделі дають змогу інтегрувати природоохоронні, освітні й економічні функції територій, підвищуючи їхню привабливість, стабільність і екологічну безпеку.

Таким чином, тенденції розвитку екотуризму в Західному регіоні України демонструють перехід від стихійного освоєння природи до цілісного, планованого, локально орієнтованого туризму, який забезпечує збереження природного капіталу та підтримку місцевої економіки. Надалі стратегічними пріоритетами мають стати: інтеграція природоохоронного планування в туристичну політику, розвиток екопросвітництва, екологічний моніторинг та підтримка екологічно відповідального підприємництва.

3.2. Сучасні проблеми сьогодення та перспективи розвитку екологічного туризму

Екологічний туризм має значні перспективи розвитку в умовах зростання глобальної екологічної свідомості, попиту на стійкі подорожі та бажання туристів уникати масового туризму. Він сприяє збереженню природних екосистем, стимулює розвиток місцевих громад і економік, створює нові робочі місця та сприяє збереженню культурної спадщини. Зі зростанням інтересу до активного, пізнавального та «зеленого» відпочинку, екотуризм стає все більш конкурентоспроможним напрямом туристичної галузі. Важливими умовами для його розвитку є підтримка з боку держави, інвестиції в інфраструктуру, цифровізація та екоосвіта населення.

Проведення SWOT-аналізу діяльності екологічного туризму дає змогу комплексно оцінити його поточний стан, виявити внутрішні переваги й недоліки, а також окреслити зовнішні можливості та загрози, що впливають на його розвиток. Такий аналіз особливо важливий у контексті сталого природокористування та трансформації туристичної галузі в умовах глобальних викликів.

Серед сильних сторін екотуризму варто відзначити його високу природоохоронну, освітню та соціальну цінність. Екотуризм сприяє збереженню біорізноманіття, активізує участь місцевих громад у природоохоронній та економічній діяльності, підвищує рівень екологічної культури серед туристів. Завдяки орієнтації на малогруповий формат і дотримання принципів мінімального впливу на довкілля, ця форма туризму є прийнятною для природних територій із високим екологічним статусом. Водночас екотуризм має потенціал для розвитку малого й середнього бізнесу, створення нових робочих місць та зростання соціальної відповідальності регіонів.

Однак SWOT-аналіз виявляє і суттєві слабкі сторони, серед яких — недостатній рівень інфраструктурного забезпечення, сезонність туристичної активності, обмежений кадровий потенціал, низька маркетингова активність та

відсутність державної підтримки у вигляді пільгового фінансування або нормативної бази. В багатьох регіонах спостерігається також відсутність чітких стандартів екотуристичних послуг, що ускладнює процес їхньої сертифікації, популяризації та просування на міжнародному ринку.

Узагальнення зовнішніх можливостей екотуризму дозволяє виділити перспективу зростання попиту на “зелені” форми відпочинку у світі, активізацію міжнародної підтримки для екологічних ініціатив, можливість цифровізації туристичних послуг і розвитку партнерств між громадами, бізнесом, науковими установами й природоохоронними органами. У посткризових умовах (зокрема післявоєнного відновлення України) екотуризм може виконувати важливу роль як інструмент соціальної згуртованості, психоемоційної реабілітації та економічної мобілізації сільських територій [2, 34-36].

Водночас екологічний туризм стикається із зовнішніми загрозами, серед яких — наслідки змін клімату, зростання екологічних ризиків, нестабільна політична й безпекова ситуація, ризики деградації природного середовища внаслідок псевдоекотуризму, а також відсутність належного контролю за туристичними потоками. Загрозою є і скорочення трудових ресурсів у сільських регіонах, що обмежує реалізацію нових ініціатив та знижує інноваційний потенціал.

Таким чином, проведення SWOT-аналізу дозволяє сформулювати стратегічне бачення розвитку екотуризму, де ключову роль відіграє збалансоване використання внутрішнього потенціалу в поєднанні з адаптацією до зовнішніх умов. Це відкриває можливість для формування ефективної політики сталого туризму, спрямованої на збереження природи, розвиток громад та екологізацію економіки. SWOT-аналіз екологічного туризму дозволяє всебічно оцінити його внутрішній потенціал та зовнішні умови функціонування в контексті сталого розвитку. У рамках даного підходу визначено чотири ключові категорії: сильні сторони (Strengths), слабкі сторони (Weaknesses), можливості (Opportunities) та загрози (Threats), кожна з яких відіграє важливу роль у стратегічному плануванні розвитку цієї сфери (Табл. 3.3.).

Табл. 3.3. Проведення SWOT-аналізу діяльності екологічного туризму

S – Сильні сторони	W – Слабкі сторони
- Висока екологічна та пізнавальна цінність: екотуризм сприяє збереженню біорізноманіття та підвищенню екологічної свідомості. - Орієнтація на малий і середній бізнес: дає можливість розвитку місцевих ініціатив, створення нових робочих місць. - Низький рівень впливу на довкілля: за умови дотримання принципів сталого туризму екотуризм є безпечним для природи. - Включення місцевих громад у процес управління: підвищує соціальну згуртованість та зміцнює економіку сільських територій. - Можливість формування позитивного іміджу регіону як екологічно відповідального.	- Слабка інфраструктура: недостатній розвиток доріг, закладів розміщення, медичного обслуговування, туристичних сервісів. - Висока сезонність: залежність від погодних умов і клімату обмежує доступність упродовж року. - Недостатній рівень підготовки фахівців: відсутність сертифікованих екогідів та спеціалізованих навчальних програм. - Обмежене фінансування: екотуризм часто не є пріоритетом у бюджетах регіонального розвитку. - Відсутність чітких стандартів і сертифікації екотуристичних послуг, що знижує довіру споживачів.
О – Можливості	Т – Загрози
- Зростаючий світовий попит на «зелені» подорожі: люди прагнуть відпочинку в природному середовищі без шкоди довкіллю. - Розвиток цифрових технологій: мобільні застосунки, інтерактивні карти, віртуальні гіді покращують доступність і комфорт. - Можливість інтеграції з іншими видами сталого туризму: агротуризм, культурний, рекреаційний та освітній. - Залучення міжнародної підтримки: проекти ЄС, ПРООН, USAID, GIZ фінансують розвиток локальних ініціатив. - Післявоєнне відновлення України на засадах екологічної стійкості: екотуризм як інструмент соціального й економічного відродження	- Зміна клімату: погіршення погодних умов, зменшення кліматичної привабливості окремих регіонів. - Неконтрольований масовий туризм: призводить до деградації природного середовища та дискредитації екотуризму. - Геополітична нестабільність та безпекові ризики: військові дії знижують туристичну активність. - Відтік молоді з сільських територій: зменшення трудового потенціалу, брак нових ідей та підприємництва. - Адміністративні бар'єри: надмірне регулювання, відсутність міжсекторальної координації.

До сильних сторін екотуризму відноситься його висока екологічна й освітня цінність. Такий вид туризму сприяє збереженню природних ресурсів, формуванню екологічної свідомості серед туристів, а також активно залучає місцеві громади до управління туристичними потоками та організації сервісів. Важливою перевагою є низький рівень антропогенного навантаження за умови дотримання екологічних принципів. Крім того, екотуризм має потенціал позитивного впливу на імідж регіонів, що позиціонують себе як екологічно відповідальні території.

Разом з тим, екотуризм характеризується низкою внутрішніх слабких сторін. Однією з головних проблем є слабкий розвиток інфраструктури — дороги, місця проживання, транспортні вузли й сервіси залишаються малодоступними або не відповідають стандартам. Сезонність діяльності суттєво обмежує економічну стабільність об'єктів екотуризму. Також актуальним є дефіцит кваліфікованих кадрів — сертифікованих екогідів, менеджерів сталого туризму та консультантів. Відсутність чітких стандартів, механізмів сертифікації та державної підтримки ускладнює просування екотуристичних продуктів на національному й міжнародному рівнях.

Оцінюючи зовнішні можливості, варто зазначити зростання глобального попиту на «зелені» подорожі та прагнення туристів до відпочинку в природному середовищі, що створює додаткові перспективи для розвитку екотуризму. Використання цифрових технологій, зокрема мобільних застосунків, віртуальних маршрутів, інтерактивних інформаційних платформ, підвищує якість та зручність туристичних послуг. Додатково, наявність міжнародних донорських програм і фінансових інструментів підтримки, таких як проєкти ЄС, UNDP або GIZ, відкриває нові ресурси для запуску екотуристичних ініціатив, особливо в умовах післявоєнної відбудови територій. Перетворення екотуризму на інструмент соціального відновлення, зокрема через створення можливостей для внутрішньо переміщених осіб та ветеранів, розширює його гуманітарну місію.

Водночас існують серйозні зовнішні загрози. До них належать наслідки кліматичних змін, що можуть змінити рекреаційну привабливість окремих регіонів, а також загроза масового туризму, який може маскуватися під екологічний, але фактично призводити до перевантаження природних екосистем. Геополітична нестабільність, особливо в умовах воєнного конфлікту, різко знижує рівень безпеки й привабливість територій для відвідувачів. Відтік молоді з сільської місцевості, брак інновацій та креативного підприємництва в регіонах також є чинниками, що ускладнюють формування сталих екотуристичних структур.

Незважаючи на основну мету екологічного туризму — гармонійне поєднання відпочинку з охороною природи, на практиці саме туристична діяльність може негативно впливати на стан природного середовища. Серед основних проблем варто виділити:

- Деградацію природних екосистем внаслідок перевантаження туристичними потоками, витогування рослинності, порушення тваринного світу та ерозію ґрунтів;
- Накопичення побутових відходів у районах, де відсутня належна інфраструктура для поводження з ТПВ;
- Зниження стійкості природних комплексів до кліматичних змін, зокрема зменшення сезонності природних явищ, які приваблюють туристів (сніговий покрив, водоспади, болота, флористичні об'єкти).

Таким чином, порушення принципів сталого використання ресурсів навіть в умовах екотуризму може завдавати шкоди природним територіям.

Соціально-економічний аспект становить важливий бар'єр на шляху сталого розвитку екотуризму. До основних проблем належать:

- низька прибутковість екотуризму у короткостроковій перспективі, що знижує інтерес приватного сектору до інвестування;
- відсутність стабільного кадрового забезпечення в сільській місцевості через демографічну кризу, відтік молоді та дефіцит кваліфікованих кадрів;

- недостатній рівень екологічної освіти серед місцевого населення та туристів, що призводить до порушень правил поведінки в природних зонах та незнання принципів сталого туризму.

Окрім того, економічна нестабільність, зростання вартості логістики та енергоносіїв також стримують розвиток турінфраструктури в маловідомих природних регіонах.

Неврегульованість нормативно-правової бази та відсутність координації між зацікавленими сторонами унеможливають ефективне впровадження екотуристичних практик. Основними проблемами є: відсутність офіційного визначення поняття «екологічний туризм» у правовому полі України, що ускладнює його правове регулювання; недостатня взаємодія між туристичними операторами, природоохоронними установами, органами місцевого самоврядування та НУО; брак фінансових і організаційних інструментів підтримки місцевих ініціатив, які могли б стати каталізатором розвитку екотуризму. У свою чергу, слабка реалізація стратегій регіонального розвитку та відсутність програм довгострокової підтримки гальмують екологізацію туризму як галузі [43].

Інноваційна складова екотуризму досі залишається недостатньо реалізованою. Зокрема: обмежене використання цифрових сервісів (онлайн-карти, додатки, сайти маршрутів), що ускладнює доступ туристів до актуальної інформації; недостатнє впровадження екотехнологій (біотуалети, сонячні панелі, еко-житло), що знижує екологічну привабливість локацій; відсутність маркетингу екотуристичних продуктів із застосуванням цифрових платформ, що знижує конкурентоздатність регіонів.

В умовах війни та соціально-політичної нестабільності розвиток екотуризму зазнає значного регресу: зниження туристичної активності через безпекові ризики в багатьох регіонах країни; вимушене переміщення населення у більш безпечні регіони, що спричиняє додаткове навантаження на природоохоронні території; скорочення фінансування екологічних та туристичних програм в умовах воєнного стану. У

результаті загроза втрати біорізноманіття й ослаблення охорони природи зростає, що ще більше загострює проблему незбалансованого туризму.

Сучасні проблеми екологічного туризму мають системний та міждисциплінарний характер, і їх вирішення можливе лише за умов: формування ефективної державної політики з акцентом на сталий розвиток регіонів; впровадження інноваційних екотехнологій і цифрових сервісів; підтримки місцевих ініціатив і громадського партнерства; екологічної просвіти населення та розбудови мережі природоохоронних рекреаційних об'єктів [42].

Перспективи розвитку екологічного туризму в сучасних умовах мають багатовимірний характер і ґрунтуються на глобальних тенденціях сталого розвитку, збереження біорізноманіття та екологізації господарської діяльності. У контексті зростаючого попиту на безпечні, змістовні та відповідальні подорожі екотуризм набуває особливого значення як один із найбільш динамічних сегментів туристичної галузі. Його розвиток відповідає ключовим цілям сталого розвитку ООН, зокрема у сферах охорони довкілля, підвищення якості життя місцевих громад та розширення можливостей для неформальної екологічної освіти.

Крім того, екотуризм має значний потенціал у сфері освіти та формування екологічної культури. Завдяки прямому контакту з природою та поясненню екологічних зв'язків він сприяє зміні споживацького мислення на більш відповідальне, а також формує у відвідувачів знання про охорону довкілля, зміну клімату та стійкі моделі поведінки. У довгостроковій перспективі це сприяє екологізації суспільства загалом.

Розвиток екотуризму потребує цілеспрямованої державної політики, інституційного зміцнення природоохоронних територій, підтримки місцевих громад, розвитку партнерств і доступу до фінансування, включаючи донорську допомогу. Надзвичайно важливим є також вдосконалення законодавчої бази, яка має чітко регламентувати стандарти екотуристичної діяльності, її сертифікацію та моніторинг впливу на довкілля.

Перспективи екотуризму тісно пов'язані з інтеграцією принципів зеленого природокористування, енергозбереження, цифровізації послуг і розвитку соціального партнерства. Екотуризм може відігравати ключову роль у збереженні природно-заповідного фонду, оскільки забезпечує альтернативне фінансування для охорони природи, а також формує позитивне ставлення громадськості до охоронюваних територій. Інтенсивне впровадження інновацій, зокрема екоінфраструктури (енергоефективне житло, біотуалети, станції для збору відходів), цифрових сервісів (мобільні додатки, інтерактивні мапи, віртуальні гіді), а також сучасних методів інтерпретації природи (екопросвітницькі стежки, екоосвітні центри) створює передумови для широкого розповсюдження екотуризму як екологічно безпечної і соціально відповідальної діяльності.

Екологічний туризм має всі передумови для того, щоб перетворитися на одну з провідних форм відповідального туризму, який поєднує відпочинок з охороною природи, соціальною інтеграцією та економічною стійкістю. Його перспективи наряду залежать від узгоджених дій держави, бізнесу, науки та громадянського суспільства, а також від готовності туристів до переосмислення цінностей і вибору на користь сталого майбутнього.

РОЗДІЛ 4. ОХОРОНА ПРАЦІ

4.1. Аналіз стану охорони праці і заходи покращення виробничої санітарії і гігієни праці в екологічному туризмі

Охорона праці, виробнича санітарія та гігієна праці є важливими компонентами безпечного та продуктивного робочого середовища, особливо в таких галузях, як екологічний туризм. Працівники цього сектору стикаються з унікальними проблемами через фізичні потреби, різноманітне середовище та сезонний характер туристичної діяльності. У статті розглядається сучасний стан охорони праці у сфері екологічного туризму, аналізуються фактори, що впливають на безпеку праці, та пропонуються заходи щодо покращення виробничої санітарії та гігієни праці працівників сфери туризму.

Аналіз стану охорони праці виконується з метою встановлення відповідності робочих місць, виробничих процесів, техніки і обладнання, нормативно-правовим актам, а також виявлення причин виробничих травм і професійних захворювань у сфері ефективності використання туристично-рекреаційних комплексів сільських територій. Для аналізу використовуються знання, набуті під час вивчення курсу “Охорона праці та безпека життєдіяльності”, статистичні дані стосовно охорони праці організацій і підприємств сфери туризму, за матеріалами яких виконується бакалаврська робота. У цьому підрозділі пропонується висвітлити такі питання:

- відповідальність за організацію охорони праці в підприємстві, організації;
- особливості дотримання вимог трудового законодавства під час організації праці і технологічних процесів при різних заходах та різновидах туристичної сфери;
- дотримання вимог щодо проведення інструктажів (вступного, первинного на робочому місці, повторного, цільового, позапланового);
- аналіз стану протипожежних заходів;

- аналіз виробничого травматизму і професійних захворювань за роки, що аналізуються у бакалаврській роботі (з визначення показників травматизму за статистичним методом – перелік джерел інформації у додатках).

Заходи щодо поліпшення стану виробничої санітарії і гігієни праці здійснюються з метою створення безпечних умов праці шляхом: доведення до нормативного рівня показників виробничого середовища за елементами умов праці (технічні та технологічні рішення); захисту працівників від дії шкідливих виробничих чинників.

До показників ефективності заходів щодо поліпшення виробничої санітарії і гігієни праці належать:

а) зміни стану умов праці: зміна кількості засобів виробництва, приведених у відповідність до вимог стандартів безпеки праці; поліпшення санітарно-гігієнічних показників виробничого середовища; покращання психофізіологічних показників, зменшення фізичних і нервово-психічних навантажень, покращання естетичних показників, раціональне компонування робочих місць і упорядкування робочих приміщень і території тощо;

б) соціальні результати заходів: збільшення кількості робочих місць, що відповідають нормативним вимогам; зниження рівня виробничого травматизму; зменшення кількості випадків професійної захворюваності; зменшення плинності кадрів через незадовільні умови праці; престиж та задоволення працею;

в) економічні результати заходів щодо поліпшення умов праці виражаються у вигляді економії за рахунок зменшення збитків внаслідок аварій, нещасних випадків і професійних захворювань тощо [1].

Розробка пункту передбачає аналіз стану та заходи щодо покращання умов праці і виробничого побуту із врахуванням організаційно-правових, санітарно-гігієнічних вимог під час виконання робіт за темою дипломної роботи.

У пункті потрібно охарактеризувати:

1) назва і розташування підприємства, загальна характеристика виконуваних робіт, наданих послуг і перелік шкідливих виробничих чинників, наявність та причина виробничого травматизму та професійних захворювань при виконанні і наданні туристичних послуг, функціонування служби охорони праці на підприємстві, що надає туристичні послуги, виконання основних завдань і функцій з охорони праці, відповідальність посадових осіб за організацію безпечних умов праці, проведення навчань, інструктажів та перевірки знань з охорони праці, наявність журналів реєстрації інструктажів, забезпечення засобами індивідуального захисту, тощо.

2) особливості локації підприємства (туристичної організації), виробничих і допоміжних приміщень відповідно до чинних санітарно-гігієнічних вимог;

3) санітарно-гігієнічні умови пропонованих і виконаних робіт в структурних підрозділах підприємства (філіали, відділення) відповідно до завдання на бакалаврську роботу;

4) вплив на штатних працівників підприємства кліматичних умов (температура, вологість, освітлення, запиленість, загазованість, шум, вібрація, різні види опромінення тощо – вказати нормативні документи, норми параметрів);

5) особливості організації роботи і відпочинку персоналу, а також водно-питтєвого режиму та режиму харчування працівників туристичної сфери та користувачів галузі туризму [27].

Доцільно охарактеризувати стан виробничої санітарії і гігієни праці в загальному з рекомендаціями щодо профілактичних заходів запобігання нещасним випадкам та захворюванням на виробництві. Особливу увагу потрібно спрямувати на використання сучасних засобів індивідуального та колективного захисту, рівень кваліфікації персоналу, допуски до роботи. Необхідно передбачити заходи дотримання правил безпеки праці, загальної санітарії і гігієни під час проведення туристичних заходів з підвищеною небезпекою (транспортні роботи, екскурсії по

гірських масивах, водних та заболочених об'єктах, лісових масивах, підземних печерах тощо) [6].

Розробка рекомендацій з виробничої санітарії і гігієни праці під час виконання різних видів робіт у туристично-рекреаційних комплексів дає змогу систематизувати знання і запропонувати низку безпечних заходів, дотримання яких уможливить виконання робіт з врахуванням мінімальної ймовірності виникнення небезпечних умов та ситуацій.

Аналіз стану охорони праці та заходів щодо покращення виробничої санітарії та гігієни праці при використанні туристично-рекреаційних комплексів передбачає оцінку існуючої практики, виявлення потенційних ризиків та впровадження заходів щодо підвищення рівня благополуччя та безпеки працівників. Ось кілька ключових аспектів, які слід враховувати:

Оцінка існуючих умов: Почніть з проведення ретельної оцінки поточного стану охорони праці в туристично-рекреаційних комплексах. Це може включати перегляд політики, процедур і протоколів на робочому місці, пов'язаних із безпекою та здоров'ям. Визначте потенційні небезпеки та ризики, з якими можуть зіткнутися працівники, наприклад фізичні небезпеки (слизькі поверхні, нерівна місцевість), хімічні небезпеки (засоби для чищення, хімікати для басейнів) і біологічні небезпеки (захворювання, що передаються комахами, хвороби харчового походження) [5].

Дотримання нормативних документів: Забезпечити відповідність туристично-рекреаційних комплексів чинним нормам і стандартам з охорони праці. Це включає дотримання законодавства про безпеку та гігієну праці, забезпечення відповідними засобами індивідуального захисту (ЗІЗ), проведення регулярних оцінок ризиків та ведення записів про інциденти та нещасні випадки. Відповідність нормам допомагає встановити базовий рівень безпеки та визначає сфери, які потребують покращення.

Навчання та освіта: впроваджуйте комплексні навчальні програми для працівників, щоб підвищити їхню обізнаність щодо процедур безпеки та професійних ризиків. Це має включати навчання щодо готовності до надзвичайних ситуацій, безпечної експлуатації обладнання, належного поводження з хімікатами та протоколів реагування на нещасні випадки та травми. Заохочуйте культуру безпеки, заохочуючи відкриту комунікацію, повідомляючи про можливі аварії та проводячи регулярні курси підвищення кваліфікації.

Управління ризиками та запобігання: розробте стратегії управління ризиками, щоб мінімізувати небезпеки на робочому місці та запобігти нещасним випадкам. Це може включати впровадження інженерних засобів контролю, таких як встановлення захисних бар'єрів, покращення освітлення та підтримка належних систем вентиляції. Крім того, створіть протоколи для регулярного технічного обслуговування обладнання, інспекцій і регулярних перевірок безпеки. Заохочуйте співробітників брати активну участь у виявленні потенційних небезпек і повідомляти про них.

Ергономіка та фізичне благополуччя: Звертайте увагу на ергономіку та фізичне благополуччя співробітників. Забезпечте ергономічні робочі місця, забезпечте належну техніку підйому та заохочуйте регулярні перерви, щоб запобігти захворюванням опорно-рухового апарату. Сприяти здоровому робочому середовищу, вирішуючи проблеми, пов'язані з рівнем шуму, якістю повітря та контролем температури [15].

Нагляд за гігієною праці: Впровадити систему моніторингу та оцінки здоров'я працівників, які зазнають певних професійних ризиків. Це може включати регулярні медичні огляди, перевірки на професійні захворювання та надання доступу до медичних послуг. Заохочуйте працівників негайно повідомляти про будь-які проблеми зі здоров'ям, пов'язані з роботою.

Звітування про інциденти та розслідування: створіть надійну систему звітування про інциденти та розслідування для виявлення причин нещасних

випадків, аварій і травм. Заохочуйте співробітників повідомляти про інциденти, не боячись помсти, і проводити ретельні розслідування для виявлення основних причин. Впровадьте коригувальні дії, щоб запобігти подібним інцидентам у майбутньому.

Постійне вдосконалення та зворотний зв'язок: розвивайте культуру постійного вдосконалення, отримуючи відгуки від співробітників щодо питань безпеки та пропозицій щодо покращення. Проводити періодичні перевірки техніки безпеки, оцінювати ефективність впроваджених заходів і вносити необхідні корективи для забезпечення постійного підвищення рівня охорони праці та гігієни праці.

Аналізуючи стан охорони праці та впроваджуючи заходи щодо покращення виробничої санітарії та гігієни праці, туристично-рекреаційні комплекси можуть створити безпечні та здорові умови праці для своїх працівників. Це не тільки забезпечує дотримання правил, але й підвищує продуктивність, зменшує кількість прогулів і сприяє задоволенню працівників. Зрештою, пріоритетність охорони праці сприяє загальному успіху та стійкості комплексів.

Охорона праці, виробнича санітарія та гігієна праці мають вирішальне значення для безпечної та ефективної роботи туристичної робочої сили. Незважаючи на те, що екологічний туризм стикається з унікальними проблемами через різноманітні робочі середовища та коливання сезонного попиту, впровадження надійних заходів безпеки, гігієни та санітарії має важливе значення для захисту здоров'я працівників і забезпечення позитивних вражень для туристів. Застосовуючи передовий досвід, інвестуючи в навчання та сприяючи співпраці між державним і приватним секторами, індустрія туризму може покращити стандарти праці та зробити свій внесок у безпечніше та стійкіше майбутнє.

4.2. Пожежна безпека

Пожежна безпека є критично важливим компонентом управління ризиками в екологічному туризмі, де різноманітне середовище, структури та діяльність відвідувачів створюють унікальну пожежну небезпеку. Забезпечення ефективних заходів протипожежної безпеки має важливе значення для захисту життя, збереження майна та підтримки репутації туристичних закладів. У цьому есе розглядається пожежна безпека в секторі рекреаційного туризму, досліджуються загальні небезпеки пожежі та обговорюються стратегії профілактики та протоколи реагування, необхідні для мінімізації ризиків, пов'язаних із пожежею.

Характеризується система протипожежного захисту у туристично-рекреаційних комплексах, як сукупність організаційних заходів і технічних засобів, спрямованих на запобігання дії на людей небезпечних чинників пожежі і обмеження збитків. Наголошується на небезпечних чинниках пожежі, дія яких призводить до травми, отруєння або загибелі людини, а також до матеріальних збитків. Можливість виникнення пожежі на виробництві (в побуті) оцінюється ймовірністю, яка залежить від можливості виникнення умов, необхідних для виникнення загоряння.

В загальному подається характеристика категорій приміщень за вибухо- і пожежною небезпекою, наявність первинних засобів гасіння пожеж, протипожежної сигналізації і водопостачання, категорія приміщень за Правилами улаштування електроустановок, організаційні заходи запобігання ураженню електричним струмом тощо.

Також наводиться характеристика пожежної небезпеки на територіях (акваторіях), де здійснюється надання туристичних послуг і сервісів, та розробляються запобіжно-профілактичні заходи для унеможливлення виникнення пожеж при вказаних роботах [16].

Розробляються рекомендації пожежної профілактики, як комплексу організаційних і технічних заходів, спрямованих на гарантування безпеки людей,

запобігання пожежі, обмеження її поширення, а також створення умов для успішного гасіння пожежі. Організаційні і технічні заходи запобігання виникненню пожежі повинні розроблятися відповідно до вимог правил пожежної безпеки.

Пожежна безпека має першочергове значення в туристично-рекреаційних комплексах для забезпечення безпеки відвідувачів, співробітників і самих об'єктів. Ось кілька основних заходів та міркувань пожежної безпеки при використанні туристично-рекреаційних комплексів:

Адекватні системи виявлення пожежі та сигналізації: установіть та обслуговуйте надійні системи виявлення пожежі, такі як детектори диму, датчики тепла та пожежна сигналізація, по всьому комплексу. Ці системи слід регулярно перевіряти та перевіряти, щоб забезпечити належне функціонування. Впровадити ефективну систему сигналізації, яка може швидко сповістити мешканців у разі пожежі [27].

Системи пожежогасіння: залежно від розміру та планування комплексу, розгляньте можливість встановлення автоматичних систем пожежогасіння, таких як спринклерні або газові системи гасіння. Ці системи можуть допомогти контролювати або гасити пожежі на ранній стадії, зменшуючи потенційні збитки та захищаючи життя.

Чіткі шляхи евакуації та вказівники: переконайтеся, що на території комплексу є чіткі маршрути евакуації та видні вказівники, які вказують на пожежні виходи, місця збору та процедури екстреної евакуації. Проводьте регулярні тренування та тренінги, щоб ознайомити працівників з протоколами евакуації та ознайомити відвідувачів з найближчими виходами та процедурами евакуації.

Відповідні вогнегасники та пожежні гідранти: розмістіть легкодоступні вогнегасники у відповідних місцях по всьому комплексу, особливо в зонах високого ризику, таких як кухні, підсобні приміщення та складські приміщення. Крім того, переконайтеся, що пожежні гідранти розташовані у стратегічному місці та легкодоступні для аварійних служб.

Технічне обслуговування електричних систем: регулярно перевіряйте та обслуговуйте електричні системи в межах комплексу, щоб запобігти електричним несправностям і зменшити ризик пожежі, спричиненої електричними несправностями. Це включає перевірку проводки, розеток, автоматичних вимикачів та електричного обладнання на наявність будь-яких ознак пошкодження чи зносу. Заохочуйте працівників негайно повідомляти про будь-які проблеми з електрикою.

Навчання та освіта з питань пожежної безпеки: Проведіть комплексне навчання з пожежної безпеки для всіх працівників, включаючи інструктаж щодо запобігання пожежі, процедур евакуації, правильного використання вогнегасників та поінформованості про потенційну небезпеку пожежі. Переконайтеся, що працівники ознайомлені з розташуванням і роботою обладнання пожежної безпеки.

Зберігання та поводження з небезпечними матеріалами: якщо комплекс обробляє або зберігає небезпечні матеріали, застосуйте відповідні методи зберігання, щоб мінімізувати ризик пожежі. Зберігайте легкозаймисті речовини у спеціально відведених місцях з належною вентиляцією, вогнестійкими контейнерами та чітким маркуванням. Навчіть працівників безпечному поводженню та зберіганню небезпечних матеріалів.

Регулярні перевірки та технічне обслуговування: Проводьте планові перевірки систем пожежної безпеки, включаючи пожежну сигналізацію, спринклери, аварійне освітлення та протипожежні двері. Заплануйте регулярне технічне обслуговування та тестування цих систем, щоб переконатися, що вони знаходяться в оптимальному робочому стані. Негайно вирішуйте будь-які виявлені проблеми [33].

Знаки та інструкції з протипожежної безпеки: встановіть чіткі та видимі знаки протипожежної безпеки по всьому комплексу, включно з інструкціями щодо правильного використання обладнання для пожежної безпеки та контактними телефонами для екстрених випадків. Ці знаки мають бути легко зрозумілими та добре видимими як для працівників, так і для відвідувачів.

Співпраця з місцевими пожежними службами: Встановіть позитивні робочі відносини з місцевими пожежними службами. Поділіться відповідною інформацією про комплекс, включаючи плани території, контактні дані для надзвичайних ситуацій і будь-які конкретні заходи пожежної безпеки. Регулярно спілкуйтеся з пожежною службою, щоб переконатися, що вони знайомі з плануванням та унікальними особливостями комплексу [28].

Пожежна безпека - це постійний процес, який потребує постійної уваги, навчання та обслуговування. Впроваджуючи ці заходи, туристично-рекреаційні комплекси можуть значно знизити ризик виникнення пожеж, захистити життя та майно, забезпечити безпечне середовище для відвідувачів і працівників.

Пожежна безпека є фундаментальним аспектом управління ризиками в екологічному туризмі, де різноманітне середовище, поведінка відвідувачів і структурні конструкції представляють складну пожежну небезпеку. Завдяки комплексним профілактичним заходам, готовності до надзвичайних ситуацій і вдосконаленим системам виявлення та гасіння, туристичні об'єкти можуть значно знизити ймовірність пожеж, пов'язаних із пожежами. Оскільки індустрія рекреаційного туризму продовжує розвиватися, пріоритет пожежної безпеки стане важливим для захисту життя, захисту майна та забезпечення довгострокової стабільності туристичних напрямків. Ефективні протоколи протипожежної безпеки відображають прихильність до відповідального туризму та сприяють більш безпечній та стійкій галузі.

4.3. Інструкція з охорони праці

Охорона праці має важливе значення в екологічному туризмі, галузі, що характеризується широким спектром робочих середовищ — від місць для пригод на природі до закладів гостинності з інтенсивним рухом людей. Співробітники в цьому секторі стикаються з певними ризиками, пов'язаними з фізичною активністю, поводженням з обладнанням і взаємодією з відвідувачами, що робить

необхідними надійні протоколи безпеки. У цьому рефераті розглядаються основні інструкції з охорони праці, які допомагають запобігти травматизму на виробництві, забезпечити дотримання санітарно-гігієнічних норм, створити безпечні умови для персоналу та відвідувачів.

Відповідно до завдання у цьому пункті розробляють інструкцію з охорони праці або пожежної безпеки відповідно до вивчених на практичних заняттях з «Основ охорони праці» методик.

Інструкція повинна містити такі розділи: загальні положення; вимоги безпеки перед початком роботи; вимоги безпеки під час виконання роботи; вимоги безпеки після закінчення роботи; вимоги безпеки в аварійних ситуаціях.

Розділ «Загальні положення» повинен містити:

- відомості про сферу застосування інструкції;
- загальні відомості про об'єкт розробки: визначення робочого місця працівника даної професії (виду робіт) в залежності від тривалості його перебування на ньому протягом робочої зміни (постійне чи непостійне); коротка характеристика технологічного процесу та обладнання, що застосовується на цьому робочому місці;
- умови і порядок допуску працівників до самостійної роботи за професією або до виконання відповідного виду робіт (вимоги щодо віку, стажу роботи, статі, стану здоров'я, проходження медоглядів, професійної освіти та спеціального навчання з питань охорони праці, інструктажів, перевірки знань тощо);
- вимоги правил внутрішнього трудового розпорядку, що стосуються питань охорони праці для даного виду робіт або професії, а також відомості про специфічні особливості організації праці і технологічних процесів та про коло трудових обов'язків працівників даної професії (що виконують даний вид робіт);
- характеристику основних небезпечних та шкідливих виробничих факторів для даної професії (виду робіт), особливості їх впливу на працівника;

- перелік видів спецодягу, спецвзуття та інших засобів індивідуального захисту, що належать до видачі працівникам даної професії (виду робіт) згідно з чинними нормами, із зазначенням стандартів або технічних умов на них;

- вимоги санітарних норм і правил особистої гігієни, яких повинен дотримуватись працівник під час виконання роботи [33].

Розділ «Вимоги безпеки перед початком роботи» повинен містити:

- порядок приймання зміни у випадку безперервної роботи, в тому числі при порушенні режиму роботи виробничого обладнання або технологічного процесу;

- порядок підготовки робочого місця, засобів індивідуального захисту;

- порядок перевірки справності обладнання, інструменту, захисних пристроїв небезпечних зон машин і механізмів;

- порядок повідомлення роботодавця про виявлені несправності обладнання, пристроїв, пристосувань, інструменту, засобів захисту тощо.

Розділ «Вимоги безпеки під час роботи» повинен містити:

- відомості щодо безпечної організації праці, про прийоми та методи безпечного виконання робіт, правила використання технологічного обладнання, пристроїв та інструментів, а також застереження про можливі небезпечні, неправильні методи та прийоми праці, які заборонено застосовувати;

- вказівки щодо порядку утримання робочого місця в безпечному стані;

- можливі види небезпечних відхилень від нормального режиму роботи обладнання та технологічного регламенту і способи їх усунення;

- вимоги щодо використання засобів індивідуального та колективного захисту від шкідливих і небезпечних виробничих факторів;

- умови, за яких надання робіт і послуг повинно бути зупинено (технічні, метеорологічні, санітарно-гігієнічні та соціально-політичні умови тощо);

- вимоги щодо забезпечення пожежо-та вибухобезпеки; порядок повідомлення роботодавця про нещасні випадки чи раптові захворювання, факти порушення технологічного процесу, виявлені несправності обладнання, устаткування,

пристроїв, інструменту, засобів захисту та про інші небезпечні та шкідливі виробничі фактори, що загрожують життю і здоров'ю працівників.

Розділ «Вимоги безпеки після закінчення роботи» повинен містити:

- порядок безпечного вимикання, зупинення, розбирання, очищення і змащення обладнання, пристроїв, машин, механізмів та апаратури;
- порядок здавання робочого місця;
- вимоги санітарних норм і правил особистої гігієни, яких повинен дотримуватись працівник після закінчення роботи;
- порядок повідомлення роботодавця про всі недоліки, що виявились у процесі роботи.

Розділ «Вимоги безпеки в аварійних ситуаціях» повинен містити:

- відомості про ознаки можливих аварійних ситуацій, характерні причини аварій (вибухів, пожеж тощо);
- відомості про засоби та дії, спрямовані на запобігання можливим аваріям;
- порядок дій, особисті обов'язки та правила поведінки працівника при виникненні аварії згідно з планом її ліквідації;
- порядок повідомлення роботодавця про аварії та ситуації, що можуть до них призвести;
- відомості про порядок застосування засобів протиаварійного захисту та сигналізації.

При викладенні тексту інструкції необхідно керуватися такими правилами:

- текст інструкції повинен бути стислим, зрозумілим і не допускати різних тлумачень;
- інструкція не повинна містити посилань на нормативні акти, вимоги яких враховуються при її розробці. За необхідності ці вимоги відтворюються дослівно;
- треба вживати терміни і визначення, прийняті в Законі України «Про охорону праці», ДСТУ 2293-93 ССБП «Охорона праці. Терміни та визначення», ДК 003-95 «Державний класифікатор України. Класифікатор професій» та в інших

нормативних актах; у тексті інструкції не допускається застосування невластивих для нормативних актів зворотів розмовної мови, довільних словосполучень, скорочення слів, використання різних термінів для одного поняття, а також іноземних слів чи термінів за наявності рівнозначних слів чи термінів в українській мові; допускається застосування лише загальноприйнятих скорочень і аббревіатур, а також заміна застосованих у даній інструкції словосполучень скороченням або аббревіатурою за умови повного відтворення цього словосполучення при першому згадуванні в тексті із зазначенням у дужках відповідного скорочення чи аббревіатури; у тексті інструкції слід уникати викладу вимог у формі заборони, а при необхідності слід давати пояснення, чим викликана заборона; не повинні застосовуватися слова «категорично», «особливо», «обов'язково», «суворо» та ін., оскільки всі вимоги інструкції є однаково обов'язковими; для наочності окремі вимоги інструкції можуть бути ілюстровані малюнками.

Провести оцінку ризиків: Визначити потенційні небезпеки та ризики, характерні для туристично-рекреаційного комплексу. Проводьте регулярні оцінки ризиків, щоб оцінити умови на робочому місці, завдання та види діяльності, які можуть становити ризик для безпеки працівників. Задokumentуйте результати оцінки ризиків і запровадьте відповідні заходи для зменшення виявлених ризиків.

Забезпечити відповідне навчання: Пропонувати регулярні заняття з охорони праці та техніки безпеки для всіх працівників. Переконайтеся, що співробітники навчені діяти у надзвичайних ситуаціях, правильному використанню засобів безпеки, поводженню з небезпечними матеріалами та будь-яким конкретним протоколам безпеки, що стосуються їхніх ролей. Зберігайте записи про навчання, щоб забезпечити відповідність і відстежувати рівень кваліфікації співробітників.

Використовуйте засоби індивідуального захисту (ЗІЗ): визначте засоби індивідуального захисту, необхідні для виконання конкретних завдань, і переконайтеся, що працівники мають доступ до необхідного захисного обладнання

та належним чином його використовують. Це може включати такі предмети, як шоломи, захисні окуляри, рукавички, захисний одяг і взуття. Регулярно перевіряйте та обслуговуйте ЗІЗ, щоб переконатися в їх ефективності.

Ця інструкція містить загальні основи охорони праці в туристсько-рекреаційних комплексах. Важливо адаптувати та адаптувати ці інструкції до конкретних потреб і характеристик кожного комплексу, враховуючи місцеві правила та галузеві стандарти. Регулярне спілкування, навчання та проактивний підхід до безпеки є важливими для підтримки безпечного робочого середовища.

Ефективна охорона праці в рекреаційному туризмі забезпечує безпечне робоче середовище для працівників, одночасно покращуючи враження та безпеку відвідувачів. Завдяки чітко визначеним інструкціям щодо фізичної безпеки, поводження з хімікатами, протоколів у надзвичайних ситуаціях, охорони здоров'я та взаємодії з клієнтами, туристичні об'єкти можуть мінімізувати ризики на робочому місці та сприяти розвитку культури безпеки. Віддаючи пріоритет регулярному навчанню, постійному зворотному зв'язку та суворому дотриманню стандартів безпеки, підприємства рекреаційного туризму сприяють добробуту своїх працівників, зміцнюють свою репутацію та підтримують стабільне зростання галузі.

ВИСНОВКИ

Екологічний туризм визначено як форму сталого природокористування, що ґрунтується на збереженні природного середовища, сприянні місцевому розвитку та формуванні екологічної свідомості. Його ключовими принципами є мінімізація негативного впливу на довкілля, повага до місцевої культури, підтримка біорізноманіття та соціальна відповідальність. Встановлено, що екотуризм є не лише туристичним явищем, а й важливою складовою екологічної та регіональної політики.

Організація екотуризму вимагає комплексного підходу з урахуванням природних, соціальних, інфраструктурних та інституційних факторів. Підкреслено значення екотуризму як чинника децентралізації економіки, інструменту активізації місцевих громад, розвитку малого бізнесу та забезпечення зайнятості. Його розвиток позитивно впливає на якість життя в регіоні та сприяє збереженню природного і культурного капіталу.

Проаналізовано сучасні підходи до оцінки потенціалу й ефективності розвитку екотуризму, включаючи методи SWOT-аналізу, анкетування, картографування, бенчмаркінгу та геоінформаційного аналізу. Встановлено, що методичне забезпечення повинно охоплювати як кількісні, так і якісні показники, орієнтуючись на екосистемну збалансованість та соціальну відповідальність.

Установлено, що Західний регіон України має надзвичайно високий природно-рекреаційний потенціал, зокрема Карпати, численні природоохоронні території, озера, печери, національні парки та культурно-історичні пам'ятки. Природна мозаїчність, ландшафтне різноманіття та біорізноманіття створюють унікальні передумови для розвитку різних видів екотуризму.

Виявлено тенденцію до зростання попиту на активні, пізнавальні та оздоровчі форми відпочинку, такі як піший туризм, веломаршрути, екостежки, агротуризм та рекреаційна освіта. Водночас спостерігається фрагментарність інфраструктури та

низька інтеграція екотуристичних ініціатив у загальнонаціональні стратегії розвитку туризму.

Проаналізовано екологічний стан регіону як важливий індикатор для розвитку сталого туризму. Встановлено, що незважаючи на наявність заповідного фонду, значна частина територій зазнає антропогенного навантаження, що потребує посилення охоронних заходів, підвищення ефективності природоохоронної політики, екологічного моніторингу та просвітницької роботи.

Встановлено, що перспективними напрямками є впровадження цифрових рішень (мобільні застосунки, інтерактивні мапи, онлайн-бронювання), розвиток екоосель, використання альтернативної енергетики, а також створення тематичних екостежок із елементами доповненої реальності. Інновації підвищують привабливість екотуризму, сприяють прозорості бізнесу та зменшенню навантаження на довкілля.

Серед основних проблем розвитку екологічного туризму визначено нестачу фінансування, слабкий розвиток інфраструктури, недостатню взаємодію між владою та бізнесом, а також низький рівень екологічної культури серед частини населення. Водночас перспективи полягають у розвитку міжрегіонального та транскордонного співробітництва, залученні інвестицій, створенні екокластерів, посиленій ролі освіти й підтримці локальних ініціатив у сфері сталого туризму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Банько В.Г. Охорона праці в туристському комплексі: навч. посіб. Київ: КНТ, 2015. – 232 с.
2. Безуглий І.В. Імперативи розробки стратегії еколого–економічного розвитку рекреаційно–туристичних систем. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2014. № 3 (27). С. 84– 90.
3. Бігус М. М., Гальків Л. І., Добушовський П. А. Туристичний бізнес під впливом сучасних змін, зумовлених світовими викликами. Науковий погляд: економіка та управління. 2020. №3. С. 7–12.
4. Бутко М.П. Генезис економічної теорії та методологічні підходи до оцінки туристичного потенціалу регіону. Економіка і держава. Міжнародний науково-практичний журнал. 2014. № 5. С. 33-38.
5. Гогіташвілі Г. Г., Лапін В. М. Основи охорони праці : навч. посібник. 4-те вид., виправл. і доповн. Київ: Знання, 2008. 302 с.
6. Гогіташвілі Г.Г. Системи управління охороною праці. Навчальний посібник. Львів: Афіша, 2002. 320 с.
7. Дидів І. Б. Динаміка розвитку сільського туризму та агротуризму на ринку туристичних послуг. Вісник Львівського національного університету природокористування: економіка АПК. 2022. № 29. С. 110-116. DOI: <https://doi.org/10.31734/economics2022.29.110>
8. Дидів І. Б. Підприємницькі засади розвитку агротуризму. Вісник Львівського національного аграрного університету: економіка АПК. 2019. № 26. С. 146-150.
9. Дидів І. Б. Роль природних рекреаційних ресурсів у туристичній діяльності. Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень. Географія, туризм, готельно-ресторанна справа. матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Луцьк, 16-17 травня 2023 р.). Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2023. С.150-153.

10. Дидів І. Б., Дидів А. І. Агротуризм як вид підприємницької діяльності на селі: монографія. Львів: «СПОЛОМ», 2024. 264 с. DOI: <https://doi.org/10.31734/978-617-8385-88-0>
11. Дидів І. Б., Дидів А. І. Оцінка екологічних впливів туристичної діяльності на навколишнє середовище. Географія та туризм: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Харків, 26 лютого, 2021 р.) Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2021. С. 74–81
12. Дидів І. Оцінка ефективності використання туристично-рекреаційного потенціалу Львівської області. Індустрія туризму і сфера гостинності в Україні та світі: сучасний стан, проблеми й перспективи розвитку: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Луцьк, 29 листопада 2021р.) Луцьк, 2021. С. 17-20.
13. Довбенко О.Л. Спеціальні економічні зони туристично-рекреаційного типу: порівняльна характеристика. Вісник ТНЕУ. 2017. № 2. С. 135-142.
14. Дутчак Т.М. Екотуризм в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Географія. 2021. №1(57). С. 127–133.
15. Закон України «Про охорону праці». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>
16. Зацарний В. В. Охорона праці : навч. посіб. для дистанц. навчання: відкр. міжнар. ун-т розвитку людини "Україна". К. : Ун-т "Україна", 2006. 303 с.
17. Карпатський регіональний туристичний кластер: аналіз діяльності 2010–2023 рр. Аналітична записка ГО «Центр розвитку Карпат». – Львів, 2023. 28 с.
18. Колесник Т., Багнета В. (2024). Особливості розвитку рекреаційного туризму в територіальних громадах регіону. Економіка та суспільство, (60). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-45>
19. Кравчук Ю.С. Природно-рекреаційний потенціал Карпатського регіону: перспективи використання в екотуризмі. Географія та туризм. – 2020. – №52. С. 59–64.

20. Липчук В. В., Дидів І. Б. Значення агротуристичного підприємництва у розвитку сільських територій в Україні. Вісник Львівської комерційної академії: серія економічна. 2013. Вип. 43. С. 96-100
21. Липчук В. В., Дидів І. Б., Крупа О. М. Інноваційні напрями в агротуристичній діяльності. Причорноморські економічні студії. Економічний науково-практичний журнал. Одеса: 2021. Вип. 71. С. 139-144. (0,67 друк. арк.) DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.71-22>
22. Мігущенко Ю.В. Локальні туристично–рекреаційні комплекси як альтернативна модель активізації інвестиційної діяльності у туристичній галузі. Стратегічні пріоритети. 2015. № 3(8). С. 163-169.
23. Огієнко А.В. Теоретичні засади дослідження туристично-рекреаційного потенціалу. Випуск №1(75), 2020. URL: http://psae-jrnl.nau.in.ua/journal/1_75_1_2020_ukr/7.pdf
24. Павліха Н. В., Цимбалюк І. О., Савчук А. Ю. Сталий розвиток туризму та рекреації: сучасні виклики й перспективи для України: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2022. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM)
25. Пандемія COVID-19 та її наслідки у сфері туризму в Україні. Національна туристична організація України. 23.06.2020. URL: <http://www.ntoukraine.org/assets/files/EBRD-COVID19-Report-UKR.pdf>
26. Паньків, Н., Скрипник, М. (2022). Екологічний туризм як пріоритетний напрямок сталого розвитку туризму в Україні: виклики сьогодення. Вісник Хмельницького нац. ун-ту, № 4, 229–240.
27. Пістун І. П., Березовецький А. П., Тимочко В.О., Городецький І. М. Охорона праці (гігієна праці та виробнича санітарія): навч. посібн. Львів: Тріада плюс, 2017. Ч. І. 620 с.
28. Пістун І. П., Тимочко В.О., Городецький І. М., Березовецький А. П. Охорона праці (гігієна праці та виробнича санітарія): навчальний посібник. Львів: Тріада плюс, 2015. Ч. ІІ. 224 с.

29. Полчанінова І. Л. Рекреаційні комплекси світу : навч. Посібник. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. 107 с.
30. Сергієнко, Ю., Гулай, В., Чаплигін, В. П., Гаврилюк, В., & Гаєвий, В. (2020). Сучасні технології рухової активності студентів: спортивно-оздоровчий туризм і рекреація. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, (5(125), 140-143. [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2020.5\(125\).28](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2020.5(125).28)
31. Смаль І.В. Рекреація і туризм: короткий тлумачний словник термінів і понять. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2016. 80 с.
32. Соньківська, Н. М. Ступень. (2016). Світовий досвід розвитку екологічного туризму на рекреаційних територіях. Збалансоване природокористування, № 3, 95–105.
33. Тимочко В.О., Березовецький А.П. та ін., Безпека життєдіяльності та охорона праці. Практикум. Навчальний посібник. Львів: СПОЛОМ, 2022. 376с.
34. Шуліка, Б., Сержантова, Ю., Денищенко, Л. (2023). Розвиток екологічного туризму в Україні: збалансований підхід до природних ресурсів. Екотуризм, 24 с.
35. Borutska, Y. ., Dydiv, I. ., Krupa, O. ., Hryhorieva, L. ., & Sylkin, O. . (2024). Methodology And Application of Innovative Technologies to Ensure Sustainable Development: Formation of Eco-Awareness Through the Prism of Ecotourism. Journal of Ecohumanism, 3(4), 1357–1367. <https://doi.org/10.62754/joe.v3i4.3666>
36. Dydiv I. Assessment of tourist and recreational potential of Lviv region. Interdisciplinary research: scientific horizons and perspectives: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the I International Scientific and Theoretical Conference (March 12, 2021, Vilnius, Republic of Lithuania) European Scientific Platform. Vilnius, 2021. Vol. 3. P. 161-163. DOI 10.36074/scientia-12.03.2021
37. Dydiv I. Efficiency of the use of tourist and recreational potential in the Lviv region. Methods of improving the economy, tourism and management: collective

monograph. Tourism and hotel and restaurant business / Andrushchak I., Chudovets V., Rechun O. etc. International Science Group. Boston: Primedia eLaunch, 2023. S. 504 – 514. <https://doi.org/10.46299/ISG.2023.MONO.ECON.1>

38. Dydiv Iryna. Agritourism Cluster as a type of Innovative Tourism Development in Rural Areas. Prospects for the development of the tourism and hospitality industry in Ukraine based on the experience of the European Union: Scientific monograph. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2023. S. 121-142 c. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-308-8-6>

39. Hammouri, J.A.A., Melnyk, O., Dydiv, I., Yaremenko, O., Zhyvko, Z., Zaverbnyj, A. (2024). State legal policy for planning sustainable development of recreational areas: Environmental risk assessment for open socio-economic systems. International Journal of Sustainable Development and Planning, Vol. 19, No. 4, pp. 1397-1405. <https://doi.org/10.18280/ijstdp.190417>

40. Iryna Dydiv (2023) Trends in Rural Tourism Development in Lviv Region Based on Forecasting. Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development Vol. 23, Issue 1 S. 169-178 https://managementjournal.usamv.ro/pdf/vol.23_1/volume_23_1_2023.pdf

41. Lipich, L. (2024). Ecological tourism: Problems and prospects. E3S Web Conf. GreenEnergy, 587, 05004.

42. Mykhailova, L., & Koblianska, I. Ecological tourism as a component of sustainable development: case of the Ukrainian Carpathian. Journal of Environmental Management and Tourism. 2022. 13(2). P. 321–330.

43. World Tourism Organization (UNWTO). Sustainable Tourism Development in Natural Areas: Guidelines and Principles. Madrid: UNWTO, 2021.